

Prilog za povjest glasbe južno-slovenske.

Kulturno-historijska študija

FR. Š. KUHAČA.

Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25 travnja 1876.

E. Dvojnice.

Dvojnice (u Slavoniji *dvonjače*, u hrv. Zagorju *dvojka*, u hrv. Primorju pako *vijulica* ili *vidulica*) sastoji se od dvijuh cievi, koje su gore i dolje skopčane, te koja svaka svoj cvek i vrtline (Grifflöcher) imade.

Praveći dvojnice izsječe se najprije četverouglato ravan komad drva (javorovine, bukovine ili hrastovine) bez ogranka, a unj se probuše dvie cievi. Kod toga valja pohvaliti vještinu našega naroda, jer često ni tokaru uza svakojako oružje ne podje za rukom, da cievi ravno probuši, dočim naš seljak kod toga ne ima ničega do svoga svrdlića (Handbohrer). Uspješno provrtivši izglađe se s vana nešto više od dvije trećine cievi na okruglo ili uglato i vrtline se povrte; tada se napravi glava i pisak, a napokon se ureši cijelo glasbalo rezbarijami. *Glava* je onaj dio koji siže od piska do cievi te čini ravnu plohu. Obje četverouglato-dugoljaste rupe na prednoj strani podno piska zovu se *glasnice*. Oba se zaglavka u stražnoj strani piska tako izrežu, da donja ustnica sviračeva može udobno prileći. Lieva ciev ima tri, desna četiri vrtline. Prosto napuhnuta odaje lieva ciev glas *g*, desna glas *a*; cievi su dakle u razmjeru sekunde.

Kao što već primietih kod opisa svirale, da se glasovi jačim puhanjem u ciev mogu preinačiti, tako i ovdje. Slabo puhanvši čuju se oni glasovi, koje prirodnimi nazvah; srednje puhanvši, zamnije gornja kvinta, a jako, gornja oktava prirodnih glasova. Puhne li se sasvim slabo, onda zamnije od najvišega prirodnoga

glasa svake cievi dolnja oktava. Seljak Simo Vuković iz Bizovca u Slavoniji, koji mi je dvojnice raztumačio, znao bi osebnim nagliegom ustnica izvesti jošte i zvrndav neki glas, koji bi neprestano zvučio poput berdaljke gajdine, a činilo se, kao da *tri* svirača zajedno sviraju.

Budući da su dvojnice, kao što kažu ove slike¹, razno velike, s toga im je i njihova glasovna sitnoća razna. Glasovna zaliha dvojnica pod br. I. jest ova:

Slabo napuhnuta:

lieva ciev: e, f, fis, g.

desna ciev: e, f, fis, g, a.

Polujako napuhnuta:

lieva ciev: h, c, cis, d.

desna ciev: h, c, cis, d, e.

Jako napuhnuta:

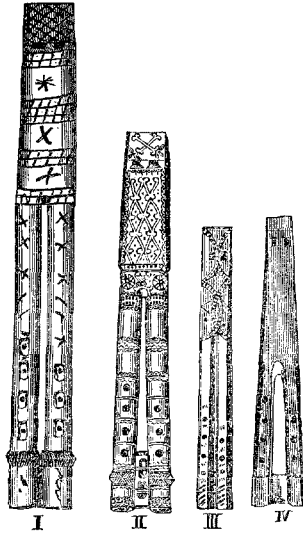
lieva ciev: e, f, fis, g.

desna ciev: e, f, fis, g, a.

Pridade li se još i glas dolnje osmice, koji zamnije, puhne li se sasma slabo u prazne cievi, to se dobije u svem ovaj pored glasova: g, a, e, f, fis, g, a, h, c, cis, d, e, f, fis, g, a.

U dvojnice broj II. (duge 45¹/₂ cm.) zamniju s lieve cievi glasovi: fis, g, gis, a, pa s desne glasovi: fis, g, gis, a, h. Primietiti mi je, da to nije ona polustupna ljestvica, koju mi kromatičnom zovemo, jer je svaka stupka uvijek nešto veća nego naš poluglas tako, da je posljednji glas desne cievi veći od poluglasa a manji od cieloga glasa. Kod prve dvojnice stoji posljednji glas medju gis i a, a kod druge medju a i h. Važnost ove vrlo stare ugodbe i čudnovati odnosaj razmaka znati će se istom kašnje cieniiti; jer sadanja akustika zazire više manje od takove ugodbe.

¹ Dvojnice broj I i II svojina su hrv. narodnoga muzeja, a potiču iz Sriema; osobito je druga krasno izdjelana te zvuči kao orgulje, pravio ju g. 1844. neki Stipan Sabljak. Broj III i IV u mojoj su sbirci; prva je iz Turopolja (u Hrvatskoj), a posljednja iz Bizovca (u Slavoniji).

Drugu staru ugodbu opazio sam u dvojnica, koje je presvietli gosp. Ivan Kukuljević u Bosni na planini Ugri od nekoga pastira kupio. Neizkazano čista ugodba obiju cievi ova je: (*g*), *dis*, *e*, *fis*, *g* — *a*. Mislim, da će čitateljem biti drago, ako ovdje pridodam sliku ovoga, krasno izradjenog glasbala, a presv. gosp. Kukuljeviću srdačna hvala, za njegovu dobrotu, što mi je iste dvojnice za porabu posudio.

Ugodba dvojnica nije uvijek ova; dvojnice br. III (duge 35 Ctm.) puhnuvši slabo u nje izdaju glasove: (*e*), *h*, *c*, *d*, *dis* — *e*; dvojnice br. IV (duge 36½ Ctm.) izdaju glasove: (*es*) *hes c d es* — *f*. Po mojem mnienju nije ova ugodba prava, već takova, koja bi prilagodjena onim slavonskim i hrvatskim popievkam, koje nisu starinskoga kova. Ja držim, da ugodba prvih dviju dvojnica siže u pogansko doba, ugodba Kukuljevićevih dvojnica pako u najstariju kršćansku doba, budući se po ovoj lje-tvici pjevaju neke naše stare pučke i crkvene pjesme.

Puhnuvši u dvojnice zamniju uvijek obje cievi na jednom; samo ako se vrlo pomno pulne, može svaka ciev zamnieti i za se. Ovoga pako nečini naš narod nikad, jer hoće li da ima *jednosvir*, eno mu svirale, zveklje i frule. Sama rieč *dvojnice* kaže, da glasba ovoga glasbala ima biti *dvosvir* (duo), što zbilja uvijek i jest. Ove dvie male melodije, koje sam napisao po sviranju Sime Vukovića ovako su glasile:

Dvojnice. a)

b)

Dvojnice rabe svim južnim Slovcjenom tako obćenito, da se nebi moglo kazati, ima li ih više u Bugarskoj ili Hrvatskoj, u Bačkoj ili u Bosni; ima ih u svakom selu po stotero.

Dvojnice spominje i njemački turista Julius Rodenberg, koji je od hrv. kupelji Topusko pošao k bosanskom mjestu Oblaj, da razvidi ondješnji sajam, praćen od petrovogorskoga krčmara Mučnjaka. On piše: „Pastirče ležeći u njičnoj brazdi te čuvajući svojih nekoliko koza sviraše u neku stvar, koja bi od svih stvari na svietu najslučnija bila cjepanici; bijaše na pol tolika, kolik i sam dječak. Razgledavši ju malo, osvjedočih se, da je ta stvar unutri šuplja, da ima ne samo jedan, već i dva piska, a toliko vrtlina da ne bi dostajale četiri ruke za tipkanje po njih. Ipak sviraše mladac koliko dvjema mogaše, a ta svirka bijaše takovo treptanje glasova i takovo titranje dosad još ne čuvenih sazvuca da mi srđee čudno bibaše. U kratko, to hješe prva svirala ili hrvatske pastirske dvojnice, koje čuh. Našega kočijaša Gjure ova se svirka svakako vrlo dojmi, jer on kao nehotice počeo pjevuckati po melodiji dvojničnoj. Dok je dječak svirao a Gjuro pripievao, moj mi prijatelj Mučnjak ponjemči smisao njegova pjeva ovako: Sind zwei Bäume gross gewachsen, schlank und hochgestreckt, an der Donau wuchs der eine, einer an dem Meer, wann zu einem sich verschlinget ihrer Wipfel Laub, dann erst werd' ich mir ein and' res Liebchen suchen auch. Ne mislim doista, nastavi Rodenberg, da sam hrvatskoj glasbi laskao, nu utisak — kako se glasbalo, piev i rieč sudaraše — bijaše vanredan; bezkrajno tugaljivo ozvanja to ovdje na ravnici suncem opaljenoj, sa brežuljci okolo na okolo, koji skroz bielo plivahu na suncu. I budući da na sreću u ovom priedjelu srebrnjaci još dobro zveču, to mi ne bi težko i od glasbe još više čuti. Gjuro dakle i pastirče stadoše odmah dalje: „Zwei der Blümchen in dem Garten blühten, blaue Glocke und die rothe Rose. Blaue Glocke musste in die Ferne, blieb die Rose einsam in dem Garten. Und die Glocke aus der Ferne fraget: Meine Seele! Rose in der Heimath, wie ist dir so einsam in dem Garten? Und die rothe Rose ihr entgegnet: Wenn ein Blatt Papier der Himmel wäre, wenn des Waldes Bäume Feder wären, wenn das Weltmeer schwarze Tinte wäre, und wenn ich drei Jahre schreiben wollte, meinen Schmerz könnt ich dir nicht beschreiben¹.“ Svirala i pregršt tur-

¹ Original će po svoj prilici ovaj biti:

Dva cvijeta u bostanu rasla: plavi zumbul i zelena kada,
Plavi zumbul ode na Doljane, osta kada u bostanu sama,

skih pjeneza, što mi je prije Mučnjak na večer poslje puta u Turke darova, leži na najljepšem stolu u mojoj najljepšoj sobi, te ih čuđom u ruke uzimlje svaki, koji k meni dodje. Nu kad mi u nju puhnemo, toli cviči, da mi ni djavo neće da vjeruje, kako je ipak mogla komu srđce ganuti. U obće je kod glasbe i pjesništva *narodnjega*, — pa to svih naroda — kao kod ovoga glasbala: tà to tek valja čuti na pravom mjestu ¹.“

Nešto o poviesti dvojnicâ.

Takovih dvojnih svirala ili dvojnih klarineta, kao što su naše dvojnice, *nepoznavahu* Heleni. Ima doduše na starinskih rezbarijah takovih ljudskih oblika, koji sviraju najednom u dvije *siringe* ili *salpinge* ², nu ova glasbala ne bijahu u jedno spojena, te ne imahu zajedničke glave ³. Dvojna svirala nije po tom mogla k Rimljanom

Poručuje zumbul sa Doljana: „Dušo moja, u bostanu kado!

Kako ti je u bostanu samoj?“ Odgovara iz bostana kada:

„Što je nebo, da je list artije, što je gora, da su kalemovi,
Što je more, da je crn murećep; pak da pišem tri godine đana,
Ne bi mojih izpisala jada.“ (Iz Vukove sbirke).

U Levitschnigg-ovoj pjesmi „Brennende Liebe“, jedna je kitica, koja svjedoči, da njemački pjesnici gdjekad posizu za slovjsenkimi narodnimi pjesmami:

Wenn der Himmel ein Tintenmeer
Und jeder Stern ein Schreiber wär,
Und jeder schriebe mit sieben Händ,
Sie schrieben meiner Lieb' kein End'.

¹ Vidi: „Ein halber Tag unter den Türken“. Berliu bei R. Lesser.

² Prispodobí sliku 8. i sliku 15. dodanu djelu: „Wörterbuch der griechischem Musik“ od Fried. von Driberg, Berlin 1835.)

³ Ambros piše u svom djelu „Gesch. d. Musik“ I. 487: „Die Doppelflöte der Griechen war nicht das ausgebildete, sondern das alterthümlichere, rohere Instrument, der Uebergang von dem vielröhrigen Syrinx zur einfachen Flöte. Sie diente nicht etwa Doppeltöne zu blasen, sondern war dazu vorhanden dem Bläser ein grösseres Tongebiet in tiefen und hohen Tönen zu öffnen, wenn er es nicht verstand, wie jener Alexandrides, tiefe und hohe Töne auf demselben Flötenrohr hervorzubringen. Dies folgt deutlich genug aus einer Stelle des Apulejus (Florida I): „primus Hyagnis in canendo manus discapidenavit, primus duas tibias uno spiritu animavit, primus brevis et dextris foraminibus acuto tinnitu et gravi bombo concertum musicum miscuit.“ — Nur jene in **späterer Zeit** (!) vorkommenden Flöten, wo beide Flötenröhren in demselben Holmos befestigt sind und mit demselben (?) Glottis angeblasen werden, müssen nothwendig zusammengetönt haben“.

prieci od Helena. *Tibia duplex tibiae pares*, koju latinski pisci spominju vrlo često, slaže se podpuno sa gradjom naših dvojnica. Rimljani pripisivalu izum *tibiae duplex* Frigu Hyagniju (otcu i učitelju Marsyje), te zvalu lievu ciev, koja poput lieve naših dvojnica imadjaše 3 vrtline, *tibia sinistra*, a desnu sa 4 vrtline *tibia dextra*.

Neću tuj razpravljati, da li su ove dvojnice primili Rimljani od Slovjena ili pak obratno, ali sjegurno je to, da dvojnice rabe svim slovjenskim narodom, a svi Slovjeni ne bijahu u doticaju s Rimljani. Pismenili podataka ob obstanku dvojnica u starih Slovjena ne ima nikakovih, nu narod sadanji i otei mu rabili su dvojnice, a običaji i glasbena praksa našega naroda u takovih slučajevih više vriedi neg ma koja knjiga. Nestašica pozitivnih viesti ob obstanku dvojnica potiče valjda odtud, što se riečju „dvojnice“ ili „dvojka“ nazva ovo glasbalo tek u potlanje vrieme. U mnogih priedjelih naše domovine i dan danas se dvojnice zovu jošte naprosto *sviralom*, a u Slovnaca *piščali*.

Dvojnicać će dakle ista biti poviest, koja i svirali ili zveklji, ta gradja pojedinih cievi dvojnićinih slaže se na dlaku sa zvekljinom.

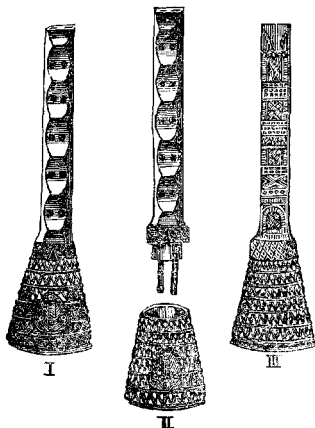
Abbé Fortis veli u svojem putovanju k Morlakom (štampano god. 1792), da su u Morlakiji (Dalmaciji) osim gusala i *pastirska frula sa više cievi*, svirale i gajde vrlo obična glasbala. Takovih svjedočanstva treba Slovjenom manje nego li ikojemu narodu, budući da je glasbovanje slovjensko danas upravo isto, koje biiše u najdrevnije doba. Bilo bi dakle svejedno, da li Fortis bio opisao svoje putovanje i narod u Dalmaciji sada ili pred 100 ili pred 500 godinah, ili čak još prije¹. Može biti, da će doba željeznica u zaborav baciti običaje našega naroda, nu dosada se uzdržaše još u svojoj drevnoj prvotnosti.

¹ Do hristijanstva, kao do vremena, do kad su Slaveni s drugim narodi slabo imali posla, i potrebe su njihove bile malene; domaći njihovi proizvodi namirivali su sve njihove potrebe. Trgovina je po tom bila sva u promjeni; za novce nisu znali, a zlato im je bilo kao i druga roba ili espap. Svirka je u Slavenah bila ista ova današnja. Gajde, svirale, dvojnice, frule i gusle imali su i stari Slaveni. A igre su u glavnome takodjer bile sve današnje. Promjene, ako kakovih ima, moraju biti neznatne. Kad su u boj polazili, svirali su, igrali i pjevali, te tako predstojeću opasnost prezirali i t. d.

Vidi broj 16. hrv. časopisa „Neven“ od god. 1852.

F. Diple.

U naših se rječnicih tumači diple ili dipli kao vrst duda (gajda) bez kršpa (basa)¹; nu to nije pravo, jer prvo: diple imaju bas, ako i ne toli krupan poput gajdinova, a drugo: ovo glasbalo neima mješine (Luftsack).

Diple napravljene većinom od javorovine, sastoje od dviju cievi probušenih u jedan komad uglasti izradjena drva, od dva reda uzporednih vrtlina, od obiju pisnika te od kutla (Trichter). Br. I. priložene slike pred-očuje diple obična oblika, broj II. njihove razložene dielove, broj III. rezbarije urezane u otažnoj strani cievi, koje bi možda za slovjsensku ornamentiku nešto vriedile, buduće da uprav istih obrazacah imadu mnogi sagovi, koje naš narod pravi.

Glasbalo dugo je 21½ cm., t. j. ciev je 13 cm. a kutao 8½ cm. dug. Dvoguba ciev široka je 1½ cm.; promjer kutlova ruba iznosi skoro 5 cm.

Osim pet pari vrtlina ima na kraju cievi još tri glasnice i to, jedna obrh vrtlina, jedna na lievoj a jedna na desnoj strani cievi. Ove tri rupe rabe, da bi se diple na sitnije ili krupnije ugodile, pa ih kad uztreba voskom začepu.

Glasovi diplini, oštri i sikavi, ovi su: g, a, h, e, d, e. U diple ne puše se u gornji kraj cievi nego u kutao, usta se ture unutar toliko, da obrazi sasma začepu kutao tako, da je izlaz zraka za-

¹ „Diple, dipala f. pl. nalik na gadlje, ali nema prdaljke, cine Art Dudelsack, utriculi musici genus. Diple su osobito po Hrvatskoj i po Dalmaciji.“ (Vuk.) — „Dipli f. pl. cornamusa, piva, tibia utriculo infixa: Glas iz luga jedan začu, gdi se u gorske dipli sklada.“ (Stulli.)

² Original gornjih slika, vrlo liep primjerak, u mojoj je sbirci; potiče iz Dalmacije iz sela Dolaza (3 sata od Sinja), a napravio ga je diplaš Marko Kačunić, koji mi je i raztumačio diple, te mi kazao imena pojedinih dielova.

priečen. Dipljenje vrlo je mučno, budući da valja vrlo jako puhati u kutao. U ostalom još je jedan način dipljenja, koj pluća toliko ne napreže: kutao se naime skine, te se puše samo u oba pisnika, koji se vide u 2. slike.

Dipleći metne sve po jedan prst na dvije vrtline, pri čem jagodice prsta i nokte vire preko vrtlina. Kažiprst i srednjak desnice pripada dvjema gornjima vrtlinam t. j. onima blizu kutla; palac je kao upor; četvrti i peti prst drži se slobodno pod cievju uz palac. Drugimi trimi vrtlinami ima upravljati kažiprst, srednjak i prstenjak lievice. Mali prst lievice ili je spružen ili mu valja da začepi one dvije vrtline na gornjem vršku cievi¹, ako se kutao odvije. Hoće li se da bude zvuk diplin blaži, onda se začepi sve lieve vrtline osim vrtlina najsitnijega glasa. Tada je zvek diplin ne samo sitniji, nego se dadu mnogo lakše izvoditi i brze glasovne poredi i melodijsko šaranje. Kažiprst desnice, koji je na najvišoj vrtlini, miče se neprestano, te izdaje drhtave glasove a to poput laveža pasjega, radi čega ovaj prst diplaši i zovu psetancem².

Diple, koje diplaju i djevojke i žene, rabe svim južnim Slovcnom, ovdje manje ondje više. Najviše se dipli u Dalmaciji i Bosni; u Slavoniji, Srbiji i Hrvatskoj rjedje.

„O divojko bugjika
Daj mi kitu pamuka,
Da nakitim *diplice*,
Da *dodiplim* do kuće,
Nek me čuju kod kuće.“

Narodna pjesma iz Ugljana (Paclinović).

„Čuva ovce Niko čobanine
S njim sporedo Jaranin-Marija,
U Marije igle i kudilja,
U Nikole *diple* i svirala.“

Narodna pjesma iz Ljutog-Dolca (Paclinović).

„Kad izidje na polje Zečevo,
On susrete stado prebielo,
A za njime ovčar-čobanine,
I on svira uz *diple od zlata*.“

Bosanska iz Jukićeve sbirke.

¹ Kada se dipli, onda bi se morao po tađanjem položaju dipala ovaj kraj nazvati *dolnjim*.

² Meni se vidi, da ovo ime imade mitologijsko značenje, t. j. da je sa Cerberom u nekakvom savezu.

Ako je dakle Vuk kazao, da su diple najviše u Hrvatskoj u porabi, to je bez dvoumbe mislio na dvojnice. I dan danas malo tko od učenih ljudi znade razlikovati dvojnice od dipala.

Kako nam vele narodne pjesme ne rese se diple samo pamučnom kitom, nego nekada i samim zlatom.

Ovo kolo, koje sam ukajdio po diplanju diplaša Marka Kačunića, upozna je čitatelja dipaljskom glasbom.

Kolo.

Diple.

Nešto o poviesti dipala.

Stari pisci južnoslovenski, osobito dalmatinski, spominju diple toli često, n. p. u VIII. spievu Osmana¹, u Katančićevom razgo-

¹ „Natječu se tri pastiri i ukazat svaki uživa, da skladnije *dipli* sviri i u sladji glas popiva. (Gundulić). — „Odkada sam počeo pjevati nuz *diple* popjevke, po zelenih goricah“ i t. d. (Katančić). — „*Dipli* moje koje biste drage meni u ljuvesni, jer me skladno sadružiste vazda pievat sladke piesni.“ (Ivan Bunić.)

voru pastirskom i t. d., da smo prisiljeni pretpostaviti, da je to glasbalo već pred više vjekova bilo u narodu vrlo razšireno.

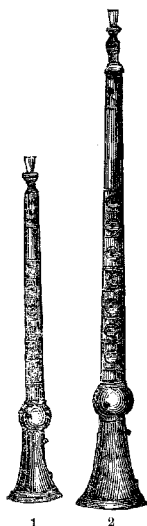
Rieč „*diple*“ teče, kao što se čini, od helenskoga διπλός, nu samo rieč a ne glasbalo, budući da se ne može dokazati, da je dipala u Helena bilo. U ostalom nam može, što je vjerovatnije, litavska rieč *dumple* (Blasebalg) dati podataka za dalnje umovanje, jer *dumple* značilo upravo glasbalo ili bar dio glasbala, dočim διπλός kaže u obće na stvar koja je dvostruka.

Stari Niemci zvalu „*dipli*“ *Russpfeif*, koju opisuje Zamminer ovimi kratkimi riečmi: „Die Russpfeiff wurde am weiteren Ende angeblasen“. Ime ove sviraljke kaže, da je u Njemačku došla iz Rusije. Kada se je to dogodilo, ne mogu kazati, nu mislim, ne prije od četrnaestoga vjeka. Isto tako nije doznati, jesu li *diple* već stari Slovjeni poznavali ili da li su ih istom u vrijeme hristijanstva izumili. Jedina staroslovenska viest koju Miklošić u svom leksiku spominje, potiče od 16. vjeka: дуппа, fistula, pl. дуппи, rum. дуппал, spomenuta u „Vita Alaxandri Magni cod. chart. saec. XVI. serb. olim. A. de Mihanović.“

Možda će se vremenom moći više reći o poreklu dipala nego li danas. U ostalom spomena je vrijedno, da diplaši znadu reći o nekakovu bogu diplom. Kakvo li mu ime, ne htjede mi nijedan diplaš kazati, budući da se sujetno diplaš ime ovoga boga usudjuje prizvati samo u velikoj nuždi ili u početku velikih svečanosti. Po riečih Marka Kačunića vidi se na većini dipala bog diplanja. Na kutlu naših dipala izrezano je dugoljasto lice vrlo velika nosa; oči i usta označena su biseriči. Ako je Kačunić istinu rekao, onda bi *diple* sizale u pogansko doba, a mitolozi će možda moći ime boga dipala pronaći po glavi na kutlu, ili će možda koj drugi uspjeti nagovoriti koga diplaša, da mu kaže ime ovoga boga. Meni se vidi, da će rieč *psetance* doprinieti riešiti tu zagonetku, jer se sama glava na kutlu slaže sa tom riečju, budući da nalikuje sbilja psećoj glavi. Nos joj je velik, usta su blizu nosa, oči okrugle, pa kraj ustana ima po dva ureza poput pasjih brkova.

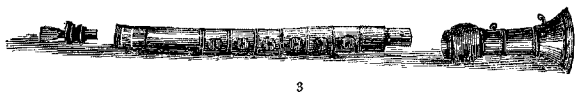
G. Sopjelo.

Sopjelo — zvano i *sopelo*, *sopilo* i *sopilka* — jest hautbois (Oboë) ne sasma primitivna oblika, te je ponajviše od jasenovine. Dvije njegove vrsti: *malo-sopjelo* (Prim-Oboë) i *vele-sopjelo* (Second-Oboë) razlikuju se samo veličinom, inače su sasvim jednaka ustroja, kao što kažu ove slike¹:

Glasbalo broj 1 dugo je 45 cm., od kojih je *pisak* 45 cm., *karabe* (die Spielröhre) 27 cm. a *krilo*, *sopište* (Stürze) 13 cm.; rubu sopišta (der Kraterrand der Stürze) promjer je $6\frac{1}{2}$ cm. — Glasbalo broj 2 dugo je 62 cm. koji se na gore kazane česti dice ovako: $9\frac{1}{4}$ cm., $37\frac{1}{4}$ cm., $15\frac{1}{2}$ cm.; rubu sopišta promjer je 8 cm.

Pisak sastoji od *postave* (i *kapica* zvane, Aufsatz) i od 2 *pisnika* (Schilfrohrblättchen), debela kao obični jači papir. Pisnik koji je dugoljast četverokut, savija se na donjem kraju u malu ciev, te se čvrsto obviije koncem. Tako obvijen pisnik metne se na malu ciev, *sopnik*, koja se nalazi u postavi, a načinjena je od kovi, te se kao valjački razširuje. Postava se pako učvrsti u karabe, koje imaju šest vrtlina; one su u krilu. Slika ova kaže razglobljeno sopjelo.

Žica, koju je vidjeti izvan na krilu, svršava se kvakom, koja nekom rupom uvire u krila, a zove se *zapirača* ili *razponak* (die Sperre). Ona je za to, da drži pisak, koji se svakiput poslije spljenja skine i u sopište (krilo) metne.

¹ Originali toga glashala u mojoj su sbirci, napravio ih riečki tokar Josip Blau u siečnju 1875. Ne mogući na ime sopjela dobiti od koga sopjelara od zanata, moradoh se tim zadovoljiti, što sam si ga dao napraviti po narodnom ogledu. Nu budući da ne mogoh ostati na Rieci dotle, dok mi glasbalo bi načinjeno, to je moj prijatelj, gimnazijski profesor g. Stjepan Kućak pazio na raduju Josipa Blau-a, te se brinuo, da svaki dio novoga glashala bude sasvim jednak onomu ogled-sopjelu.

Sopjelo se poput svirale i zveklje zalieva olovom, na što valjda smiera staroslovensko „*лихнах сопка*“; često se sopjelo resi i kitami i uzicama. Sopjelo se tim udesi (ugodi), što se u krilo probuše male rupice, *sopusi* zvane. Ne bi li glasbalo ovimi sopusi jošte dosti sitno zamnievalo, onda se i na donjem kraju karabe probuši jedna ili dvije rupe.

Samo za se riedko se kada sopi; najčešće sope dva sopca zajedno, osobito ako to biva uz ples, i to kao prim i second. Imadu li sopci pratiti vojnike u boj ili prate li poveću narodnu svetkovinu, onda se i njih poviše sadruži.

Malo sopjelo izdaje naravno napuhnuto glasove *D*-dur ljestvice, a velesopjelo glasove *A*-dur ljestvice.

Zvuk sopjela oštar je i čagrtav, pa ga je s toga već s daleka čuti. Nu koliko ga i ne mogli podnositi ljudi nježnijih živaca, toliko ipak veselo uzdrhee srđce Primorca i Primorkinje kad zaori: „hajđmo na vele-sopelo tancati!“

Lovro Radetić, ponajbolji sopac hrvatskoga Primorja, pripovjedi mi, da je *sopelo*, ili da pravije kažem *tororo*, njegova djeda dugo bilo do 6 bečkih stopa, i da je strahovito jako zvučilo. Po njegovu mnienju sadanja su *sopjela* mnogo prijatnija, ljepša i praktičnija od starih, budući da su liepa oblika i *nježnijega* zvuka, te da što da je lakše u nje sopjeti nego li u predjašnja. „Sadanja sopela“ — razglaba dalje Radetić — „pristaju sasvim uza sadanju dobu, gđjeno su ne samo ljudi gladji i blaži nego i boce i kruh, pa čak i vojnički bubnji manji nego nekada. Danas neće i nemože nitko sopcem dati toliko vina da piju, koliko im ga treba, da vlažnim uzdrže jezik i grlo, koje se tim brže osuši, čim je *sopelo* veće, u koje sopi.“

Tim prinudjen napravio je Radetić mnogo manje sopjelo od onoga djedova, te će još manje sadjelati, uztreba li mu svoje sadanje nadoknaditi drugim.

Kad bi polag rieči Radetićevih, te polag zvučne jakosti sadanjega sopjela sudili sopjela starijih Slovjena, to su ona u njih ono bila, što u Evrejah trube, o kojih sveto pismo veli, da bi izdavale tako silan zvuk, te su se zidine grada Jerika porušile.

Prije bi svaki sopac sam pravio svoje glasbalo, a sada ih prave glasbalari od zanata. Sopjela najviše ima po hrv. Primorju, Dalmaciji, dalmatinskih otocih, Crnoj Gori i Albaniji; nu rado ih rabe i napuljski Slovjeni i lužički Srbi. Hrvatska poslovica: „cieli božji dan po selu sope“ (t. j. ništ nerade), dokazuje obljubljenost so-

pjela u ovih pokrajinah. Srbija, Bačka, Slavonija i Hrvatska ne pozna sopjela, radi česa se i ne spominje u narodnih pjesmah i posloviceah.

Za upoznavu glasbe sapačke evo triju plesovnih melodija, koje sam ukajdio u Novom (u Prim.) po sopljenju braće Lovre i Mate Radetića.

Allegro.

Br. 1.

Malo-sopjelo.

Vele-sopjelo.

Vivo.

Br. 3.

Malo-sopjelo.

Vele-sopjelo.

Vivacissimo.

Br. 2.

Malo-sopjelo.

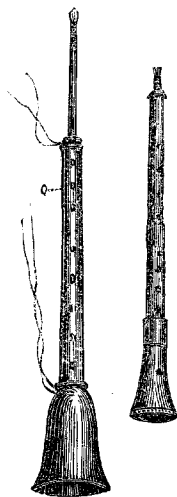
Vele-sopjelo.

b) Druga vrst sopjela jest *tororo* (u lužičkih Srba *taragav* ili *tarakava* u Magjara *tároगतó* nazvane); veće je od običnoga vele-sopjela te ima *osam* vrtlina. Nutarnji ustroj njegov različan je od sopjelova tim, što je pisak pričvršćen za ciev, koja siže do sopnika (krila). *Tororo* nije dakle od dviju česti, kao što kažu ove dvije slike ¹.

Ovo se glasbalo sada već riedko u nas nadje, nu sačuvaše se rieči *tororo* i *tororaš*, a njimi nazivlju sada sopjelo, tako da se ovo u hrv. Primorju zove i sopjelom i tororom. Hrvatske rieči: *torogonja*, *torokuša*, *torokanje*, *torožati*, *tùrti* (trti), odnose se na ovo glasbalo, ali sada rabe i u ponešto drugčijem smislu. Prve dvije rieči znače *larmašicu* (Lärm-glocke), dakle rek bi veliko glasilo, a ostale jako vikanje, bućenje, dakle intenzivnu zveku.

c) Treća vrst sopjela jest *surla* ili *surna* (ruski *сурна*, litav. *surma*, polj. *surma*, turski *zurna*). Ja sâm ne čuh nikada, da bi naš narod kakovu vrst hautbois-a zvaio surlom; no u svih naših rječnicih spominje se „surla“ *puhaljkom* ili *velikom* sviralom. I poljski pisac knez Adam Kazimir Czartorisky zove u svom „Slowinczeku“ (izdanom god. 1829.) *surmu* izrično hautbois. Biti će dakle valjda samo slučaj, što ja toga imena u narodu ne sretoh. Premda neki naši rječnici vele, da je surla *velikom* sviralom, ipak mislim, da nije veća od sopjela, buduće da je turska zurna, koju sam svojim očima gledao, čak i manja od *maloga* sopjela. Tursku zurnu opisuje Dr. Ambros ovako: „Die

¹ Slika 1. uzeta je iz magjarskih ilustrovanih novina „Vasárnapi ujság“ (br. 47, od god. 1859.); slika druga iz sбирke pjesama: „Pro-nički serskoga ludu“ I. Ernesta Smolerja (Grimma 1843, iz svezka VI. na strani 218.)

Oberstelle unter den Blasinstrumenten der Araber nimmt die Oboe, *Zamr* oder *Zurna* genannt, ein. An dem metallenen Mundstück befindet sich ein Rohr von Durraströh, aber nicht so elastisch, wie das Rohr unserer Oboen, und nicht gleich diesem mit den Lippen zusammen zu pressen, vielmehr muss der Spieler das Rohr nebst einem Theil des Mundstückes beim Spielen in den Mund nehmen. Mit seinem scharfen, hellen Ton ist die arabische Oboe das Hauptinstrument bei Märschen u. d. gl. Von der Zurna spricht auch Prätorius in seinem Syntagma (Wittenberg 1614), indem er schreibt: die Zurna ist eine Tuffels-Glocke und Rumpelfass, die eine schnarrende und kikakende Schalmey hat.“ (I. 116.)

U narodnih pjesmah i pripoviedkah primorskih i dalmatinskih spominje se kadkada i sopjelo i tororo, nu pošto su ove većom stranom još ne izpitane, a u Srbiji, Slavoniji i t. d. sopjelo u porabi nije, zato ne nadjoh na više štampanih pripoviedaka do ove jedne.

Do staklenoga brega.

Bio je neki mladić, carev sin; taj je išao tražiti stakleni breg. Kad dodje u šumu, nadje tuj puno ljudi, koji su bili djavli. On zapita najstarijega djavla, da li zna, gdje je stakleni breg. „Ej!“ govori on, „ja za stakleni breg neznam, nu ću videt, ako moja zverad zna.“ Sad sašvikne va jednu sopelicu i dojdu sakakove vrsti živine k njemu. Pita ih, ako ka zna za stakleni breg, ale se govore, da neznaju i t. d.

Vidi „Narodne pripoviedke i pjesme iz hrv. Primorja“ Fran Mikulčića. (Štamp. u Kraljevici 1876.)

Nešto o poviesti sopjela.

Pictet u djelu svom „Les origines indoeuropéenes“ (II.) tumači staroslovjensku rieč сопъль, сопал ovako: sopele, rus. сопель, malorus. sopiłka, litv. szwepleti = murmurare, kymr. chwibel = fistula, (χιλλός, tibia). Koren rieči сопъль glasi u sanskritu *svap*, dormire, negda respirare.

Po ovom se tumaču vidi, da je inlijski *svap* prema litavskom szwepl (ili kako je u Nesselmannovu rječniku substantiv *sapēlka*) prema slovjenkom sopl i sopjelu, te da glasbalo ovo siže u slovjenku predhistorijsku dobu. I gradivo pisnika načinjeno samo od trsti kaže na jug, a ujedno i na to, da je bio indijski *svap* i slovjenki *sopel* istoga ustroja. Hautbois našega današnjega orkestra ostadoše svojemu obliku vjernije od koga inoga glasbala, pa s toga

nisu toli nagrdjene i umjetno pokvarene, koli ina glasbala. Hautbois, koje ini narodi evropski dugo ne htjedoše rabiti, uzobrazije Slovjeni do neke savršenosti, pa s toga mu i jest oblik daleko prirodniji i ukusniji od inih glasbala, koja za rana primiše te preobličije ini narodi.

Da su sopjelo rabili svi Slovjeni, kažu nam imena mu jednaka u svih slovjenskih narječjih pa i pismeni spomenici. Najznatnije ove nadjoh u Miklošičevu leksiku:

1. **СОПЛЕКЪ ПЛСТЫРЬСКИНХЪ**, spomenjen u „Stichirarъ codd. XI. i XII. bibliothecae academiae petropolitanae. Vostokov“.

2. **ПОДОБНО СОПЛЕКЪМЪ ГЛАШЛЕЦЕ**, u „Antiochi pandectes, cod. membr. saec. XI. russ. bibliothecae voskresenskago novo-ierusalimskago monastyrja“.

3. **СОПЬЦЪ**, tibicen, u „Evangelium cod. membr. anni 1056—57, russ. Editum ab Alex. Vostokov. Petropoli. 1843“.

4. **ВЪ СОПЪЛН СОПОУЦЕ**, „Vita Theodosii hegumeni kievo-pečernsis russ. scripta a Nestori (circa 1100).“

5. **СОПСТН**, „СОПОХОМЪ“, tibia canere, Materialy dlja istorii pis'men vostočnich, grečeskich, rimskih i slavjanskich. Moskva 1855., excerpta ex Evang. anni 1355.

6. **САГЛАХЪ СОПЪЛНЪ**, Prologus cod. membr. saec. XIV. (1370.) serb. olim A. de Mihanović.

7. **СОПЪЛН**, ibidem.

8. **ДОУГА АКЪ ИЗЪ ОУСТЪ ПЪКЪХЪ СОПЪЛНН ПРИКЛАУНТЬ ВОДОУ**. Тб. Buslaev Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i dnevnerrusskago jazykov. Moskva 1861. ex Sbornik rumanje. musei rumanje.

9. **СОПТИ**, **СОПЪ**, **СОПШН**, tibia canere, recte flare „**СОПЪЛНН ПЪТН И СОПШН**“ Georgius (Hamartolus) Chronicon e codd. I. saec. XV., II, saec. XVI, III, saec. XV (1456), bibliothecae comitis Uvarov. Vostokov.

10. **СОПЬЦЪ**, tibicen. Philippi Dioptra, cod. membr. et chart. saec. XV. serb. bibliothecae publicae labacensis.

11. **СОПЪЛННЪ**, sibili, Georgii papae et Petri diaconi dialogi cod. saec. XVI bulg. bibliothecae palatinae vindobonensis.

12. **СОПАТН**, tibia canere, **СОПЪОУЦЪ**. Prologus cod. saec. XVI. serb. bibliothecae palatinae vindobonensis.

13. **ГОУСЛИ И СОПЪ**, Joannis Chrysostomi et aliorum homiliae cod. chart. anni 1574.

14. **ЛИЦЬ СОПЛЬ**, *canalis*, Testamentum vetus, cod. chart. saec. XVI. serb. monasterii Krušedol.

15. **СОПЛЬ**, *tibia*. Leksikon sloveno-rosskij sostavl. otc. kir Pamvoju Bernydoju Sacharov, repetitum ex editione posteriori, prior facta est Kioviae 1627.

16. **СОПЛЬ ПРОХОДНЫЙ**, *ibidem*.

17. **СВИРАЛЬНЫХЪ СОПЛЕЙ**, *tibia*, Menaeum mensium a septembri usque ad ianuarium serb. olim Vuk Stef. Karadžić.

18. **СОПЛЬ**, *tibia* *ibidem*.

19. **СОПЛЬНЪ ГЛАСЪ**, *ibidem*.

20. **СОПΟΥХЪ**, *siphon*, Luftloch. Miklošić.

U predhistorijsku dobu siže i drugo ime ovoga glasbala, na ime hrvatska rieč *tororo* ili *taroro*, ili lužičko-srbska *taragav*.

Po tumačbi Augusta Ficka indijska rieč *tar*, *tāra*, *tarayati* znači prodiran, oštar, cikav zvuk¹, a od toga koriena potiču slovjenске rieči: *taragav*, *tarakava*, *taraban*, *tarlabuku*, *tartanje*, *tororo*, *torogonja*, *torokati*, *torokuša* i t. d.

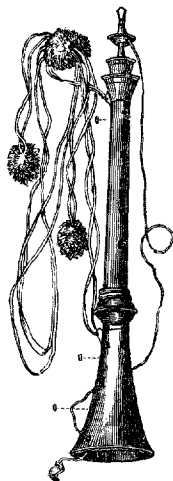
Poljaci zovu velik neki bubanj *taraban*, a litavska rieč *turtukle* znači *sviralu*, *frulu* (Nesselmann, rječnik str. 111). U Inda bijaše *turti* žalobnom sviralom. Sve ove rieči imaju zajednički koren *tr*, od čega je naš glagol *trti*, *tarem*.

Magjari se bjehu pred nekoliko godina vrlo ojunačili, kako bi ovo glasbalo — u njih zvano *tárogató* (od slov. taragav) — prekrstili glasbalom praotaca svojih. God. 1859. bučahu njim ne samo po novinah nego i po koncertnih dvorana, dočim bi prof. Adam Szuk svirao u nju. Poslije zaspá *tárogató* sasvim, buduć da su hrvatske rieči *tororo* i *sopjelo*, te lužičko-srbska *taragav* otele Magjarom sve iluzije u toj stvari, osobito odkada Miklošić djelom: „Die slavischen Elemente im Magyarischen“, a u najnovije vrieme i Dr. Šulek u razpravi svojoj: „Pogled iz biljarstva u praviek Slavena i napose Hrvata“ dokazao, da su Magjari primili od panskikh Slovjena kulturu a s njome i glasbala, pa ne ovi od onih. Da i ne imamo nijedne pismene viesti o tom, da su Slovjeni rabili *sopjelo* i *taragav* već onda, kada Magjari posjedoše sadanju Ugarsku, izviestilo bi nas o tom dovoljno to, što Magjari, došavši

¹ „*Tar*, *tarayati*, sprechen (i. g. tar, durchdringen, sc. mit der Stimme; vgl. sskr. *tāra*, *तारो-* durchdringend), *तारो-एव*, durchdringend ertönen lassen, laut sagen, dann überhaupt sprechen; lit. *tariu*, *tárti* sprechen; preuss. *tárin* acc. die Stimme. (III. 363.)

u tjesniji savez s Dalmacijom i Hrvatskom, našli su ondje stvari, koje im dotle bijahu sasvim nepoznate. Po predjašnjih riečih znamo dakle, zašto hrvatskomu *tororu* na dlaku naliči *tárovató* peštanskoga narodnoga muzeja, koje uza sav nakit izgleda, kako slika kaže.

c) Kao što je magjarska rieč *tárovató*, ujedno s onim što znači, uzeta od Slovjena, tako nije s prvine Turkom pripadalo glasbalo *zurna*, koje se uvijek smatralo turskim, jer rieč i glasbalo *surna* (i varijante ove rieči) imadu ne samo Heleni, nego i Litvani, s kojimi posljednjimi niesu se nimalo družili Turci. Ant. Matzenauer piše u „Cizí slova ve slovanských řečech“ ovo: „*σοφρηα*, *surna*, strsrb. fistula, pištala: „pustiše surny i trubnye glasy“ (Sabb. typ.), chrv. *surla* 1) id., 2) rostrum, Rüssel, — dle podoby, v. co do přechodu významův *тръба* — srb. *surla*, rostrum, rypák; russ. *сирна*; pol. zastar. *surma* lituus; slk. *surma*, buccina; rum. *surla* fistula; lit. *surna*, *surmas*, tibia, tuba. — Miklošić Fremdw. z turc.

surna, *zurná*. — *surna* ale zdá se býti stejného kořene s řec. *συρ-ιστιν*, sibilare, *συρ-ιστις*, pištěc, *σύριζ* syrinx, nřec. — srov. tež něm. *surren*, *surmen*, lat. *su-surr-us*. — Podobá se tudý, že do turc. se to slovo ze Slovan dostalo.“

U staroslovjenskih dosad poznatih spisih napomenuta je *surna* samo na dva mjesta:

σοφρηα, fistula: „*въ соφрини играти*“ u Životu svetoga Save, napisao Dometian, olim. P. J. Šafařikii. (Miklošić, *Lex Palaeoslov.*).

сиринь, siren: „*сиринько его предъ кукотомъ пдзире и жалостно вкоже сурини итии прѣкрасни поюше и палзше*“. (Daničić, *Rječnik* F. XI. 116.)

Jesu li dakle Heleni ili Slovjeni bili pravi posrednici ovoga glasbala, ne može se za sada još prosuditi; ali konstatirano je to, da syringa nije bila velika ugleda u Helena, da syringašu nije bio put do javna natjecanja slobodan, pa da nije nijedno helensko božtvo prikazano sa ovim glasbalom. Po tom bi se dakle dalo nagadjati, da Heleni nisu dali da syrinx (*surna*) dodje, tobož kao tudjinče, do ugleda. Vriedno je spomenuti i to, da su oni Slovjeni, koji bijahu sa Turci u bližnjem doticaju, s toga odbacili *surnu*, jer

su ju Turci rabili. To sam spomenuo već kod poviesti gusala i tanbure, pa mi valja postaviti pravilom, da Slovjeni neće nikakve zajednice s Turci imati. Staro sopjelo (surnu, surlu) zadržaje samo hrvatsko Primorje, dio Dalmacije i dalmatinskih otoka, slovjenska naselbina kod Napulja i lužički Srbi — dakle krajevi udaljeniji od Turaka. U Crnoj-Gori i Arbaniji ima doduše sopjela, ali ne toliko, koliko u rečenih krajevih.

R o g (das Horn, Cornu).

Naš narod rabi više vrsti rogova, 1. rogač, 2. kravarski (ili volarski) rog, 3. kozarski rog, 4. rog noćnih stražara, 5. lovački rog.

1. *Rogača* ili *trubljača* (*Tritonicum curvum*, die Hornschnecke, die Trompetenschnecke, das Tritonshorn) je pužasto uvinuta školjka, koju nalaziš u svih morih, pa i u jadranskom. Rogača jadranskoga mora jedva je 20—25 cm. a ona indijskoga okeana 3—4 puta tolika. U ovu se školjku može kao u rog trti (blasen), a zvuk joj je mnogo ljepši nego li kravarskoga ili kozarskoga roga¹. Duž obale jadranskoga mora rogača je djeci igračkom, ali i pastirkam rabi mjesto običnoga kozarskoga roga.

Ova je školjka prve ljude valjda upozorila na rogove životinjske, da ih rabe za glasilu.

Budući da rogače nalaziš u moru, a bog Trifon s otcem i materom si prebiva u zlatnoj palači na dnu mora, to je klasička mitologija ovu školjku nazvala *tritonicum curvum*.

2. *Kravarski rog* je rog volovji ili bivolji t. j. od krutulja, te sad veći sad manji, kao što kažu slike na sliedećoj strani².

Ciela meštirija kako se rog pravi sastoji u tom, da se rog razstavi od glave životinjske, unutra očisti, te se od zaroga (*Hornspitze*) toliko odreže, da se tuda može u nj trti. Dolnji se otvor rožni odreže ravno, cio se rog ostruže, pa da bude još gladjim, otre suhom halugom (*Seegras*), šašom (*Rietgras*, *Lisch*) ili drugom kakvom travom.

¹ Ovaj je „*Tritonium Segnense*“ iz jadranskoga mora, te se nalazi u hrv. nar. muzeju.

² Oba su ova roga u mojoj sbirci; mali bijaše nekoga bosanskoga kravara, veliki nekoga slavonskoga.

Radi udobna nošenja, t. j. da se uzmogne o ramenu vješati, ureže se malo i gornji i donji kraj roga okolo naokolo, pa se oko toga ureza obviije uzica.

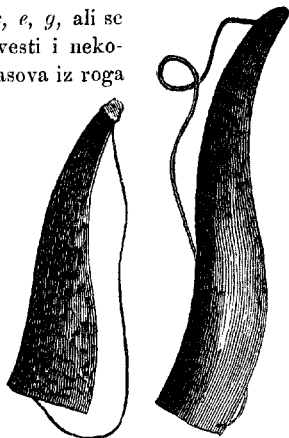
Tarenje u rog ne treba velike vještine, budući da kod toga ne treba na išta ina paziti, do li da se gornje zjalo roga pritisne na kut ustana, te da se uz inače zatvorena usta jako u nj puše, ili bolje rekuć, da se zrak silovito u nj rivlje (tare).

Glavni glasovi, koji se dadu izvesti iz kravarskoga roga, jesu prirodni *c, g, c, e, g*, ali se može jačim ili slabijim trenjem izvesti i nekoliko srednjih glasova. Izvodjenje glasova iz roga označuje glagol *trti*: „u rog se tare“, to karakteriše sasvim točno funkciju t. j. način puhanja, koje biva gurimice, te čini, da se odmah lome zračni iliti glasovni valovi ¹.

U mnogih se pokrajinah naše domovine veli i *rožiti, tuliti, trubiti*, ili *puhati i duhati*, nu ove posljednje rieči držim nevaljalim prievodom njemačke rieči *blasen*, što kod tarenja u rog nikada ni ne biva.

Veliki se rogovi zovu rožine ili rogulje. Kadkada rese kravari svoj rog raznoliko, urezujući u nj šiljatim nožem raznih slika. Tako vidjeh u Hercegovini rog, u koji je bio urezan boj među nekim vodjom i nekoliko Turaka. Kako me uvjeravaše austrijski podkonzul u Trebinju, gosp. Vuk Vrčević, bijahu slike toli pogodjene, da si mogao odmah na prvi pogled razpoznati svaku osobu.

Osim volovjih rogova rabe naši kravari i limene, koji nisu doduše uvinuti, nu za to mnogo dulji. Ovi rogovi nisu dakako njihov rukotvor, nego kakova limara ili kotlokrpe. Takov limen rog vidjeh kod vukovarskoga občinskoga kravara, koji bi jakim trenjem i tuljenjem rano u jutro ljude iz sna budio, koji su imali krava, a i one koji nisu imali.

¹ Kaže se takodjer „lan se tare“ a orudje kojim se tare, zove se *trtilo, trlica*, što je u toliko vrlo domišljato, jer i ovdje način lomljenja lana biva gurimice, te se zračni valovi kod svakoga maha presiecaju i prelamaju, od čega se radja neki štropot.

Kao što kaže ime ovoga glasbala, rabe ga kravari, i to goneć blago na pašu i sa paše. Za jedno i drugo ima posebnih zova, koje razumiju ne samo ljudi nego i stado. Čim počne pucati zora, a pastir tare u svoj rog ovaj zov:

tada skoknu ne samo sluga i služkinje na posao, nego i blago poteče, da brzo progrize posljednji zalogaj krme, te nestrpljivo čeka oslobodjenje iz zatvora. Zamnije li pak ovaj zov:

tada poteče sluga otvoriti dvorišna vrata, te dočekati na povratku goveda, koje naš seljak ne zove zaludo „blagom“ svojim.

Osim ovih zova imadu naši pastiri još i inih, tako zov na pojtbu:

ili pak znak, da je koje govedče uteklo ili u kvar zašlo:

ili pako, neka ljudi ne puste blaga iz staje radi zla vremena ili radi kuge ili vuka:

Hoteći pastiri doznati, je li tko u daljini zove, je li kola dolaze i t. d, onda primaknu tanki kraj roga k uhu si, te prisluškuju. Tada se rog zove *slušalom*. Sjedi li pastir uza širok jarak ili rieku, pa hoće li što reći pastirom s onkraj, to *govori u rog*, a onda se ovaj zove *doglašalom*.

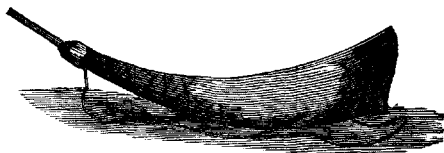
U naših poslovicah rabi često rieč „trt mrt“ označujući jecanje ili zabunu kojega čovjeka. A poviest nam veli, da su Rimljani (a valjda i stari Slovjeni) kod sprovoda mrtvacah trli u neku vrst roga, koju bi zvali žalobnom *tibiom* (*tibia siticinum*), pa mislim, da je ovo „trt mrt“ s prvine valjda značilo: „trti mrtvacu koju popievku“.

3. *Kozarski rog* načinjen je od komada kozjega roga, te ima dvije vrtline, porad čega se može iz njega izvesti više glasova nego li iz kravarskoga. Glas kozarskog je roga čagrtav, nu dosta intenzivan. Da uzmogneš u nj trti, ne treba ti jakih prsiju, nu osobit način puhanja, budući da se ne pritisne sasna kao kod kravarskoga roga na kut ustnica. Glasbalo ove slike¹ dugo je 18 cm. a na donjem je kraju široko 4 cm. Kozarski rog rabe većinom samo žene i djevojke, jer ove ponajvećma i čuvaju koze.

4. *Rog noćnih stražara* razlikuje se od kravarskoga samo tim, što je u gornjem zjalu utisnut pisnik (duduk, pištaljka), koja pristaje sasvim, te je na rubu obavita lanom i zaliepljena voskom.

Zvuk ovoga roga ne ruče koliko zvuk kravarskoga, ali ima jednaku glasovnu zalihu.

Valja pripomenuti, da se u taj rog ne tare poput kravarskog roga, nego se gotovo tako u nj tare kao i u sviralu, pa zato se i kaže da se u ovaj rog *svira*.

Napjev noćnih stražara skoro je svagdje jednak; ja bar čuh n. p. kostajničkoga stražara, gdje uprav istu melodičnu frazu svira, koju bi nekad svirao donjogradske osiečki noćni stražar. Ma ako je već i dugo tome, da sam ovoga slušao svaku večer, zvuči mi u uhu njegov zov još i dan danas, te mislim da neću — ukajdujuć ga — pogriješiti ni za jedan glas.

Odsviravši noćni stražar svoj zov:

¹ Ovaj je kozarski rog od neke kozarke sa bosansko-dalmatinske medje u mojoj je sbirci.

² Ovaj je rog u mojoj sbirci, a pripadaše nekada noćnomu stražaru občine Almaša u Slavoniji.

zavikao bi na pol pjevajući: „Gospodari, gospodarice! Čuvajte vatru i kućice, deset sati udarilo.“

Dan danas doduše ne veli osiečki noćni stražar ondješnjim žiteljem, koliko li je sati odbilo, nu po selih, pa možda i po manjih gradovih, noćni je stražar još uvijek goso, te roži još uvijek svoju staru kajdu.

Takav sam piev čuo i u Velikom Borištovu (hrvatsko selo u šopronjskoj županiji u Ugarskoj) od noćnoga s razara Stjepana Drdaka, koji je nekim muklim, rek bi, tajinstvenim glasom, na pol govoreći, ovako pjevao:

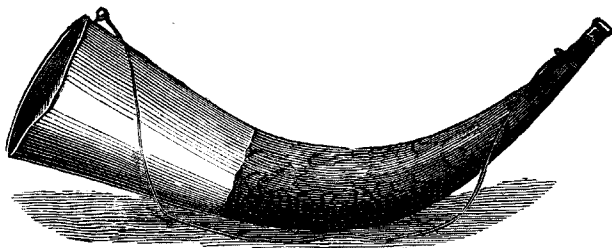
Recitativo.

Po-slu - šaj - te sa go - spo - da, li - pa hr - va - tska na - ro - da!
 ča vam ho - ću po - vi - dat ja je - di - najst je u - ri u - dri - lo,
 ću - vaj - te se svi - će, ognja, će vas ću - vat Je - zuš Ma - ri - ja;
 je - di - najst je u - ri u - dri - lo hvalen ba - di Je - zuš Kristuš!

5. *Lovački rog* razlikuje se od kravarskoga tim, što ima limen *našak* (Schalltrichter), koji obziže trećinu ciele rogove dužine, te limen pisak poput trube. Dvie su vrsti lovačkoga roga: *mali* i *veliki*. Slika na sliedećoj strani kaže mali lovački rog¹, dug 60 cm.

¹ Ovo glasbalo potiče iz Hrvatske, te je sada u sbirci presv. gosp. Ivana Kukuljevića Šakcinskoga, ono je baština od njegova djeda, koji ga je nosio po svojih lovih.

Veliki lovački rog često je još jedanput tolik, a rabe ga samo ljudi jaka ustroja. U lovački se rog trubi kao u trubu, zato kaže i narod da se u lovački rog *trubi*, a ne *rože* ili *tare*. Zvuk lovačkoga roga zove se *rogobor* ili *trtor* (трѣторъ). Jačim ili slabijim puha-

njem, raznim držanjem ustana kod zapuha (embouchure, Ansatz) dade se iz njega osim prirodnih glasova izvoditi još i nekoliko nuzglasova. U svem ima lovački rog ove glasove:

koji zamnievaju vrlo jako, a iz velikog lovačkoga roga upravo ručn. Kažu, da se razni zovi lovački, kojih žalibože neznam, kadkada čuju i više sati daleko.

Lovački rog rabe podosta svi južni Slovjeni, nu nigdje više nego li u hrv. Zagorju, gdje se po gorah love veliki lovovi. Nekada bijaše ovo glasbalo ne samo *habernjačom* (Signalhorn) kod lova nego i u ratu, a tada bijahu rožničari uvijek oko vojvode.

Osim ovdje spomenutih primitivnih rogova imahu stari Slovjeni i kovnatih, koji bijahu više manje imitacija prirodnih rogova.

Rožinu kovnu zovu *rogovcem*. Dandanas ima naš narod samo prirodnih rogova, nu u Trenkovo doba bijahu još narodnimi glasbali oni umjetni rogovi, koji se prave od rogovca. U Rusa kovnati su rogovi velika ugleda, a ruska lovačka glasba zadivila je sviet. Ova bo je glasba tako uredjena, da svaki momak sbora t. j. svaki rožničar izvodi samo jedan glas iz svoga roga, koji je poput doglašala, pa da onda ima dotle čekati, dok bi opet došao ovaj glas u glasbenomu komadu. S toga treba najmanje do 30 ljudi, da se uz-

mogne izvoditi koji pomanji glasbotvor. Samo izvrstni glasbeni sluh Rusa i zapt kojemu je Rus vikao, omogućuje izvoditi ovakov ensemble. Prvi, koji je ustrojio rusku lovačku glasbu godine 1754, dakle za vlade carice Jelisave, bješe Čeh Mareš, koji bijaše tada kao glasbenik u službi lovačkoga nadmeštra Naryschkina u Petrogradu. Godine 1832 otisne se neko društvo takovih rožničara iz Moskve na put po Inglezkoj, Francezkoj i Njemačkoj, gdje je dvie godine dana sticalo veliku slavu.

Nešto o poviesti roga.

Veleći poviest glasbe, da nije još nadjen prvi izumilac roga, komično je s toga, jer stari oblik glasbenoga roga nije ništa izgubio, niti mu je šta dodano. Dignuti pak rog izgubljen od živa govodčeta ili preostao od mrtva, odrezati zarog, pa u rog trti, toli mi se čini slučajnim, da se to nikako nemože nazvati izumom¹, a ja malne mislim, da se je već iza Adamova doba trlo u rog. S toga neće biti od potrebe dokazivati, da je u starih Slovjena bilo primitivnih rogova (glasbala rožnih), jer ako su ih poznavali već prastari ljudi, tada su ih bez dvoumbe i stari Slovjani poznavali. — Medjutim ako se i nebi htjeo truditi da saberem za tu stvar dokaza, to mi ipak već s toga valja nabrojiti nekoliko svjedočanstva, da uzdržim dosadanji red iztrage, pa da se ne reče, e ja se hoću tim oteti neprilici.

Dokazom, da su stari Slovjani i Litvani rogom razumievali zbilja glasbalo, evo rieči Dlabacza: „U Čeha se zove ovo glasbalo *roh*, u Poljaka *rožek* i *rož*, u Rusa *рожок*, — u Hrvata i Srba *rog*, staroslavenski i bugarski *рогъ*, slovenski *rog*, *rožnica*, litavski *rągas* (Blashorn) — te u svakog ovog plemena znači glasbalo, muzikalni instrumenat“. („Nešto o glasbalih Čeha“ str. 87.) I u kraljedvorskom rukopisu spominje se kao takav „Vzezvučali hlasi *rohov lesnich*“, (Výb. I. 50.)

Od pismenih podataka iz staroslovljenskih spisa evo ovih :

¹ „Die Erfindung des Hornes verliert sich bis in's tiefste Alterthum, denn schon in den Nachrichten über die ältesten Völker wird seiner gedacht, indem dieselben Thierhörner zu musikalischen Instrumenten umgestalteten. (Kako?) Der Erste, welcher solehen Gebrauch davon machte, soll der Chinese Khy-pe gewesen sein; indessen ist darüber nichts Gewisses bekannt, und der eigentliche erste Erfinder des Hornes noch nicht ergründet.“ Bernsdorf Lex. II. 447,

1. **рогъ**, cornu, spomenut u „Monumenta palacoslovenica e codice suprasliensi edidit Fr. Miklošič slov. Est vero codex membr. saec. XI. slovenicus.

2. **роганикъ**, arcus, vere est res e cornu facta in cod. „Prophetae cum commentariis, descriptus e cod. anni 1047.

3. **роганиць**, arcus. ibidem.

4. **роганиъ**, corneus „трѣба рогана“ in Psalterio cum commentariis uti putant S. Athanasii cod. membr. saec. uti videtur XII. bulg.

5. **рогъ**, cornu „въздвигне рогъ спасенїа нашего“ „Život svetoga Save“ (1200), napisao Dometijan.

6. **кѣстроуѣи рогомъ**, u Th. Buslaev Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i drevne-ruskago jazykov ex Evang. anni 1400.

7. **рогъ царь наущеникъ сребромъ позлаћенъ и зъмладомъ с покривомъ**“ spominje se u povelji, koju su „Comes et Nobiles Ragusii“ 5. Juna 1466 hercegu Stefanu predali.

8) **рогъ**, cornu, u „Opisane slavjanskich rukopisej moskovskoj sinodalnoj biblioteki“, ex bibliis anni 1499.

9. **рогъ двора**, u „Joannis Chrysostomi et aliorum humiliae cod. chart. anni. 1574.

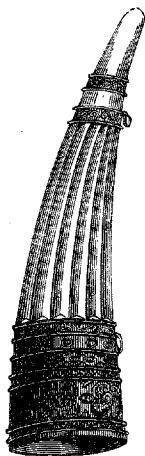
10. **роговица**, cornupeta „роговица кодеца“ u Dictionarium trilingue edidit Th. Polycarpi Mosquae 1704.

Deveti gornji citat tvrdi o nekom „rogu dvora“, a sedmi, da su stari Slovjeni poznali i imali ne samo primitivnih rogova, nego i takovih, koji su bili posrebreni ili inače fino izradjeni. Ovo se u ostalom samo sobom razumieva uz onu orientalnu razkoš, zavladau po dvorovih slovjenskih vladara i vojvoda. Bilo bi dašto vriedno, kad bi dokazom imali koji primjerak ili bar nacrt takova umjetno obradjena roga, svojine kojega slovjenskoga kralja ili dvorskoga rožničara; nu budući da smo ubogi takvim spomeni umjetnosti, pa bi se ovakov rog u vanjskih muzejih lakše mogao naći nego li u našem još mladom, s toga dajem (na sljedećoj strani) sliku onoga roga, koji imadjaše nekad Karlo Veliki, a sada je u riznici u Cahu (Aachen)¹.

Neću ikoliko da dvoumim o pravoti ovoga prekrasnoga roga, koji je izdjelan od slonove kosti, nu mislim, da je po svoj prilici djelo iz tako *zvanoga* istoka a ne sa poljana franačkih, pa bi mo-

¹ Rog Rolanda, u koji je ovaj trubio godine 778. u urvinalh roncalleskih u Navarri, dugo čuvahu u manastiru Nomenwertu kod Rolandsecka, sada je u riznici stolne crkve sv. Vida u Pragu.

gao biti vrlo nalik rogovom negdanjih slovjsenskih velikaša. Na grobovih plemićkih porodica često je vidjeti sliku roga, što znači, da se porodica ima brojiti u odlične. Rog dakle nije uvijek dokazom, da je praotac kojega plemića vojvodom bio u boju.

Je li indijski *turti* bio prirodan rog ili već više umjetno sadjelan, o tom poviest ne ima izviestnih viesti, ali da je *turti* bio *rog* a ne frula, kako neki mniju, o tom svjedoči slovjsenska riječ *trti* i *тpтopъ*.

Oni noviji rogovi okruglo zavinita lika vele da su god. 1680. izumljeni u Parizu, premda je već Varro (latinski pisac iz trećega stoljeća) rekav, da su glasbala, načinjena od bivolskih rogova („*ex bubulo cornu*“) zavinita bila: „*Buccina, quae in semet aereo circulo reflectitur*“. U ostalom, ako je sadanji orkestralni rog zbilja izumljen tek oko god. 1680, to bješe opet Slovjenin, koji se pobrinu za dalnju razprostranitbu njega. To bješe na ime česki grof Franjo Antun Spörken, koji vidje to glasbalo u Parizu, pa mu tako omilje, da ga je dao dvojici svojih sluga, da mu se nauče, a tim predje ovo glasbalo u Njemačku. Na svoj trošak posla za tim nekoga Većeslava Svede, rodnom iz pruske Lise, u Pariz istom nakanom. Pa tako bismo mogli poput Vuka uzkliknuti, da ima uvijek i svagdje Slovjena gdje se nešto radi o kojem glasbalu.

Truba.

Trubu prevode naši rječnici sa njemačkom rieči „*Trompete*“ ili „*Posaune*“, što je samo onda istina, kada se rječju *truba* ne misli sadanja savinuta trompeta orkestra, nego ono drevno glasbalo, čiji lik nalaziš na starinskih spomenicah helenskih i rimskih.

Slovjsenska se truba razlikuje od roga tim, što nije načinjena od roga životinjskoga, nego od tikve, drva ili kovi. Truba sastoji od duge tanke cievi, u koju je udjenut *tulac* (Mundstück), pa od *trubila* (Schallbecher, Schalltrichter). Obično ne ima ni vrtlina ni epkala (Klappe).

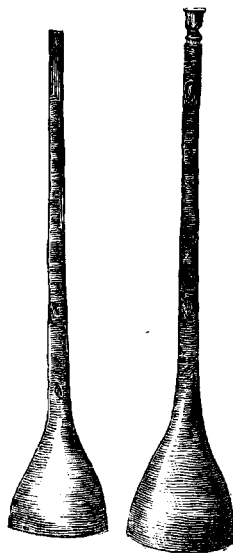
Južni Slovjeni imadu *tri vrsti* truba: *bućinu-trubu*, *trubjelu* i *trumbentu*.

1. *Bučinu* ili *bušu* (u Srijemu zvana i *bušo* ili *pirgeta*) poznavahu stari Rimljani imenom *buccina*. Bučina je glasbalo još manje umjetna kroja nego li kravarski rog, budući da je tako reknú uzeta od prirode ne sastojéći se od ničega inog do li od tikve (Flaschenkürbiss, Heberkürbiss). Ovu tikvu, kad ju ne rabi glasilom, zove narod: hrg, jurgeta, krga i duganja.

Bučina se djela ovako: Dozrievši tikva i otvrdjevši vanjska kora razstavi se od debla, koje se ponajčešće penje uz koje drvo, te se za nekoliko mjeseci objesi u dimnjaku, da bi se tako unutra sasma posušila. Osušivši se, razpolovi joj se kruška (dolnji dio, t. j. prava tikva), a duša se i sjeme izvadi, gornji se kraj cievi (šiljak) odreže te šibom ili žicom očisti. Podržavši zatim nutarnji dio ovako uređjene tikve kratko vrieme nad slabim plamenom, da bi se tim preostale možda niti izpržile, evo bučine gotove, pa se odmah može u nju trubiti. Najčešće utaknu u bučinu podulji drven pisak, a tada trubeći u nju okrenu ju prema tlu. Ne ima li bučina piska, onda u nju trube kao što u kravarski rog, pa ju tako postrance i drže. Rimljani poznavahu obje vrsti bučine, nu češće bi imali „*buccinu*“ sa „*phorbeijom*“ nego li bez nje.

Glasbala ovdje narisana¹ duga su 65 cm., od čega je ciev duga 50 cm., a bučilo (tutnjilo, Schallbecher) 15 cm. Bučina ima istu glasovnu zalihu koju i kravarski rog, nu glasovi joj nisu toli intenzivni koli u roga.

Za oznaku glasanju u ovo glasbalo rabe glagol *bučati*, *bučiti*, *bušiti*, *piriti* ili *tuliti*. Posljedna se ova rieč rabi samo onda, kad bučina ima tulac (tuljac, tuljak dulac)². U Slavoniji i Srijemu, gdje raste tikva-pirgeta u izobilju i divlje, dom je i glasbala bučine.

¹ Obje su bučine u mojoj sbirci; jedna potiče iz Valpova u Slavoniji, a druga iz Irija u Srijemu.

² Neki seljak, vozeći me od Slankamena u Rumu, reče mi — kad ga zapitah za ime trubila (Schallbecher) u bučine: „Obično se zove

2. *Trubjela* isto je glasbalo, koje Niemci zovu „Krummhorn“ ili „Alpenhorn“. Načinjena je od meke kore drveta, recimo od vrbove ili brezove, koja se reže u duge ljuštrine pa se cievasto obvine. Da ne bi ciev t. j. ljuštrine popustile, omota se lubom ili špagom, te da zrak neuzmogne izlaziti, zaliepe se okrajci korteteklinom ili voskom. Prema donjem kraju razširuje se ciev, te prelazi u trubilo, kao što kaže ova slika¹.

Tulac ili *trubnjak*² (Mundstück) trubjelin jest drven ili rožnat, te mnogo dulji od tulca moderne trube (Trompete). Glasovna zaliha trubjelina jest: *c, g, c, e, g*, nu se može izvoditi i gornji *c*, gornji *e* i još nekoliko srednjih glasova, već kako je trubač vještiji ili ne. Mnoge trubjele imaju i vrtlina, uz koje se onda može trubiti čitava diatonička ljestvica. Zvuk je ovoga glasbala sentimentaln i ugodan, a u velikih ovakovih trubjela i bučan.

Trubeći drže ovo glasbalo tako, da trubilo bude na tlu. Rabe ga većinom gorjanci nu i dolinci. Najviše ga nalaziš po Kranjskoj, Štajernu, u Slovjena baranjske županije u Ugarskoj, po Hrvatskoj, i u Rusina ugarskih i galičkih. Haquet piše: „U Dolenaca kranjskih izvode seoski mladići bučnu glasbu iz trubjela, devet stopa dugih; sve dva po dva trube zajedno i to vrlo skladno³. — U Niemaca trubi se „Alpenhorn“ već od pamtivijeka najviše po Švici; ina njemačka ga plemena rabe vrlo riedko ili čak nikad. S čega je to, ne znam; nu

kruška, ali kada se u nju tuli onda se kaže: *tutnjilo, bučilo* ili *trubilo*, ili kako se već hoće.“

¹ Nacrtana po trubjeli jednoga hrvatskoga pastira iz okolice Villánya, baranjske županije.

² Trubnjak znači mače i Maulkorb. Ovo drugo znamenovanje kaže nam, kako naš narod zna stvari oštro i potanko razlikovati. Niemac zove i pisak i trubnjak „Mundstück“ t. j. ein Stück welches in den Mund kömmt, nu trubnjak se ne tura poput piska u usta, nego se usta u trubnjak ture. Time pako postaje trubnjak pravim Maulkorb-om.

³ Vidi B. Haquet: „Beschreib. d. süd-, west- und östlichen Wenden“, glavu: „Die Dolenci Krains“, 1801.

toliko sam već čitao i čuo o starih slavenskih naseobinah u Švici, da mi se misao namiče, e su Slovjeni ostavili ondje ne samo po- više rieči¹, nego i nekoje stvari i običaje.

3. *Truba, trublja, trumbeta*, jest, kao što kaže dolnja slika², ili od jednoga komada drva, ili sastavljena od dva ili više letava, duga zvanih (УРЪНИНС ТРОУБЪ). U prvom je slučaju truba čisto okrugla, te se zove *trublja*, nalik je rogu ili doglašalu, a u posljednjem nešto srhava. Naša je truba 60 cm. duga, a promjer trubila je 9 cm., nu ima ih i još jedanput tolikih. Da bi se zapričilo pucanje glasbala, načine mu obruče drvene ili željezne. U staro bi doba okovali trubu i srebrom ili zlatom (ЗЛАТОКАНОУЮ ТРОУБОВУ), a manje bi napravili sasvim od srebra ili zlata (ТРОУБНИЦЪ ЗЛАТЪ). Ovakove su imali kraljevi. Kasnije bi trube imale i epkala (Klappen), što dokazuju rieči: *epkalo, dvo Kloppan, diharvka, priklopac* i t. d. Svaka trumbeta, hoćemo li da bude za trubljenje dobra, ima se prije namočiti, jerbo se razsahne. Pastiri metnu ju obično u kakvu baru ili potocić, te ju ostave tako dugo dok se ne naduhne.

Naša truba netrepeće toliko, koliko sadanje trube vojničke od žute mjedi, nu svakako zvuči intenzivnije, te se dalje čuje neg ova. Gundulić veli: „Od paklene oštre trublje razdira se trubnja mukla“, a Palmotić: „Slaba je trešnja, ka sviet hara pri trubljenju silnu toli“; Došen pako veli: „Evo trublja glas uzdiže, na sve strane nek odliže, da na pomoć vojsku zove i sakupi vitezove.“ (Aždaja. 1760.)

Sada ju rabe lovci, pastiri i težaci, osobito u planini za međusobno dozivanje i dogovaranje raznimi zovi. Prije ju rabljahu najviše u boju — „bojna trublja, na boj trubiti“ (Gundulić), „Gdjeno bojne glas zaječi trube, tamo Muze mili svoj glas gube“ (Mato

¹ Po Dr. Josipu Stadleru: „Versuch eines schweizerischen Idiotikons“ (Aarau 1812) rabe Švicari množinu rieči, o kojih slovjenskom poreklu sumnje ne ima, n. p. *plan* (Bergweide) od *planina, dauven* od *driemati, draie* od *draya, dullen* od *tuliti, ladi* od *ladja, Rood* (Ordnung) od *red* i t. d.

² Trublja ova u mojoj je sbirci, te potiče iz hrv. Zagorja, iz Prigorja u župi Kraljev-Vrh, napravio ju je neki tamošnji pastir prije jedno 10 godina, a dobio sam ju uz još jednu novu od veleč. gosp. župnika Stjepana Večkovića.

Topalović) — da dozovu vojnike u okup, ili da narod upozore, e će sada nešto proglasiti (гласение трубено).

Truba nalaziš u svih južnih Slovjena, ako i ne toliko njih, koliko nekada. Koliko ja znam najviše ih ima po hrv. Zagorju, a nalazi se više manje po svih hrvatskih prigorjih, gdje ju zovu *trumbenta* ili *trumbetu*.

Po kazivanju zagrebačkoga preparandijskog profesora g. Škendera Fabkovića, neizmijerna je velika trumbetina u nekoj šumi blizu Jaske (u Hrvatskoj). Duga je 8--10 metara, te leži dužjem na dvjema kladama. Zvuk ovoga monstruma orijaški je, pa zatrubiš li u nju ili bolje rekuć, zakrikneš li u nju, čitava šuma zatutnji. Ova truba, ili možda bolje doglašalo, leži ondje već 60 do 80 godina, pa da ju pastiri onih krajeva načiniše za dozivanje razštrkanoga blaga po šumi. Ja glavom ne vidjeh ove trumbetine, a niti ne mogoh pravo doznati za mjesto, gdje bi bila, akoprem sam već dosta okolo popitivao.

U mnogih krajevih razglasuju skorašnju krupu ili mraz trubljenjem, osobito ondje, gdje pojače goje vrtove, kao n. p. u Bugarskoj, Ima ljudi u selu, koji u tu svrhu obavljaju posao proroka vremena. Čim taj odabranik zatrubi u trubu, sve poteče u vrtove, da nježnije mlade rastline: dinje, grašak, cvieće, sadnike i sadnice pokrije slamom, trnjem, zdjelami itd. — To je po svoj prilici vrlo drevni običaj, jer i Česi imaju poslovicu „na mraz trubiti“. Ljudi nevjesta običajem naroda slovjenskoga tumačiše rječ „na mraz trubiti“ tako, kao da bi Česi htjeli trubljenjem mraz protjerati, pa uporediše ju sa njemačkom „Gegen den Wind segeln“, nu to je sasma krivo.

Narodne poslovice.

a) hrvatske.

Bog ne trubi za što čoecka gubi. (Vuk.)

Zuji kao *tikva* na oranju. (Vuk.)

Prije *trublje* treptiš. (Daničić.)

Ne čuje nebesa, osalika *trubesa*. (Kuhač.)

U jednu *tikvu* pušu. (Kuhač.)

Vino ne muči nego *buči*. (Kuhač.)

Nema vjetra koliko u *tikvi* (u trubi). (Kuhač.)

Neraztrubljeno, neoplakano i neopjevano (d. h. gänzlich vernachlässigt.) (Kuhač.)

b) česke.

Jest sám svým trubačem. (Str. 548.)

Hle, pec se svalila, a trouba tu ostala. (Str. 564.)

Troubí na mraz. (Str. 564.)

Hústí v paprsky a věžníci chramý obražejí, trúbiti a chaří říji. (Str. 573.)

To jde po troubách. (Už se o tom mluví. Str. 607.)

Na jeden roh troubiti. (Str. 634.)

Fr. L. Celakovsky.

Zagonetke.

Bacih tikvu u more
tikva dađe bumbore
a bumbori trakove,
a trakovi batove.

Tikva, bučina.

Puštal štícu u more,
a štíca trakove,
a trakovi cvjetove,
a cvjetovi tumbake,
to se čulo u Mletke.

Bučina.

Pustih špicu u more,
pusti špica trakove,
a trakovi trumbete,
te se čulo u Mljetke.

Bučina.

Turih trakove u more,
a trakovi makove,
a makovi trompete lubende.

Bučina.

Bacih malo u polje,
polje pušti trakove,
a trakovi četove,
a četovi tumbake.

Bučina.

Iz „Sbirke narodnih zagonetaka“ od Stojana Novakovića. Pančevo. 1877.

Narodna pripoviedka.

Jedna gobela u kao a druga iz kala.

Žena Premudroga Solomuna zagleda se u nekaka drugoga cara,
i namisli da ostavi prvoga muža i da bježi ovome drugome; ali
nikako nije mogla, da se ukrade, jer ju je Solomun vrlo čuvao;

za to se dogovori s ovijem drugijem carem te joj pošalje napitak da popije, pa se učini kao mrtva. Kad ona tako umre, Solomun joj osiječe mali prst u ruke, da vidi je li zaista umrla, i kad vidi da žena ne osjeća ništa, nego da je mrtva, onda je zakopa. A onaj car naredi svoje ljude, te ju noću iskopaju i donesu njemu, i on joj opet nekako povratu život, i uzevši je za ženu stane s njome živjeti. Kad Premudri Solomun dozna šta je bilo od njegove žene, on se digne da je traži, i povede sa sobom podosta oružanijeh ljudi, pa kad dodje blizu stolice onoga cara, što mu je ženu uzeo, ostavi ljude u šumi, kazavši im, kad čuju *trubu* da *zatrubi*, onda da idu na njezin glas njemu u pomoć, noseći svaki pred sobom po zelenu šumnatu granu, a on otiđe sam u carev dvor. Kad tamo, a to žena sa slugama sama u dvoru, a car otišao u lov. Kad žena opazi svojega prvoga muža, ona se poplaši, ali ga opet nekako prevari, te ga u jednoj sobi zatvori. Kad car dodje iz lova, žena mu kaže, da je došao Premudri Solomun i da je u toj i toj sobi zatvoren: „nego“, veli, „idi sad odmah njemu u sobu te ga posijeci, ali se nemoj šaliti da i što počneš s njim govoriti, jer ako ga pustiš samo jednu rieč da progovori, prevarit će te.“

Car s golom sabljom u rukama otvori vrata i podje k Premudrome Solomunu, da mu odsiječe glavu. Solomun je mirno i bez straha sjedio na jastuku, pa kad vidi ovoga gdje ide k njemu sa sabljom, a on se nasmije. Kad car to vidi, nije se mogao uzdržati, da ga ne zapita za što se smije, a Solomun mu odgovori, da se smije *gdje car cara hoće da pogubi* na ženskom uzglavlju. Car ga onda upita: „A da kako?“ A Solomun mu odgovori: „Ja sam već u tvojim rukama; sveži me pa izvedi na polje iza grada te me pogubi na vidiku, pa prije nego me pogubiš zapovjedi, da se tri puta *zatrubi u trubu*, da čuje svatko i ko hoće da može doći da vidi, pa će poći i gora da gleda, gdje car cara gubi.“

Car to poslušao, osobito da vidi, da li je istina, da će i gora poći da gleda, gdje car cara gubi. Pa onda sveže Solomuna i metne ga na jedna prosta kola, pa ga sa svojim momcima i dvoranima povede na polje da ga pogubi. Kad su tako išli, Solomun se kroz kola bio zagledao u prednje točkove, pak se u jedan put nasmije. Car koji je pored njega jahao na konju zapita ga, što se smije, a on mu odgovori: „Smijem se gledajući, kako jedna gobela u kao a druga iz kala.“ — Onda car okrenuvši glavu od njega rekne: „Hvala Bogu, ljudi govore Premudri Solomun, a on budala!“

Kad u tom dodju na mjesto gdje hoće da ga pogube, car zapovjedi, te se jedanput *zatrubi*. Kako čuju *trubu* vojnici Solomunovi, oni se krenu. Kad se drugi put *zatrubi*, oni se stanu primicati, ali se ljudi nijesu vidjeli nego samo zelene grane pred njima kao gora. Car se tome vrlo začudi i uvjeri se, da je istina što mu je Solomun kazao, pa zapovjedi te se *zatrubi* i treći put, u tom Solomunovi vojnici stignu na ono mjesto, te Solomuna otmu, a cara i sve njegove momke i dvorane pohvataju i pobiju.

Iz Vukove sbirke „Narod. pripoviesti.“ (Str. 155—157).

Nešto o poviesti trube.

I truba i bučina spadaju u ona glasbala, koja su Slovjeni imali prije svoga razlazka po Evropi, te koja sižu do najstarijega doba, budući da ova glasbala nalaziš u sasvim neobrazovanih naroda Azije i Afrike. Gosp. James Bruce piše u pismu dru. Burney-u u Londonu, da su glasbala abisinska, koja je svojim očima vidio i upoznao ova: frula, truba, talambas, mali bubanj, sistrum i lira. Glede *trube* veli on: „Trubu zovu *meleketa*, pa vele, da je nekada bila rožnata, a sada ju prave od trsti, koja ima zjalo ne širje od pol palca, ali dug je 5 stopa i 4 palca. Na ovu dugu vlat učvršćen je na kraju okrugao komad tikve, koji naliči sasma trubilu (t. j. kruški u naše bučine). Ono je vani urešeno malimi zvončići. Cielo je glasbalo kadkada kožom prevučeno“.

Po ovom se vidi, da je misao vrlo drevna rabiti tikvu za sviraljku, pa da joj nije koljevka u Evropi; nu se ujedno i to razabire, da je naša bučina čak još i primitivnija, pa s toga i starija od abisinske meleketete. Da su Rimljani primili ovo glasbalo od Abisina ili Egipcana, to bi mu dali i ime abisinsko, nu oni ga nazvaše „*buccina*“, što kaže više na slovjensko porijeklo. To mnijem pak zato, jer Slovjeni imadu ovaj rod rieči: „*buč, buča, bučati, bučica, bučilo, bučiti, bučište, bučkalo, bučkati, bučnuti, bučkanje, buč, bucanje, bucat, bucati, bucmast, bucanja, bušiti, bušo, buk, buka, bukatati, bukanje, bukljati, buksina* i još nekoliko, koje sve znače silno zamnievanje, rukavo zvučenje: dočim Rimljani u svom jeziku tolika broja rieči u tom smislu ne imaju.

Na upit, je li se latinskom riečju *buccina* zbilja razumievalo ono glasbalo, koje Hrvati i Srbi zovu *buča, bučina*, a stari Slovjeni *буча* ili *бучина* odgovaraju nam stare slike i opisi njega. Dr. Ambros piše: „Nacrta *buccine* nalaziš na reliefih starinskih spomenika.

Znatno je, da je *buccina* podala ime sadašnoj, njemačkoj *posauni*, ranim sredovječnim riečnim oblikom *bugsine*, *busine* i oblikom u 16. veku rabljenim *busone* i *busine*. Guhl i Koner opisuju oblik trubasta glasbala na posudab, koje sastoji od vrlo duge tanke cievi te široka trubila, a trubi se u tu trubu okrenuvši ju prema tlu. *Čini se, da je to bilo glasbalo strano, ne helensko (!)*; kod onih posuda je u ruci amazonke i Azijata (?), ovaj trubi u nju nekom phorbeiom“. (Gesch. d. Musik I. 547).

Da je rimska *buccina* isto ono bila što je naša bučina, o tome dakle dvojbe ne ima.

U nekom slovjenjskom kodeksu od god. 1047. nije pisano *bučina* već **бѹКЧИНА**, pa to bi bio stariji oblik negoli bučina. U ostalom i *buk* i *buč* srodno je sa sanskr. *bukk* (latrare, belfern, brüllen), te je po tom u strsl. rabilo i **бѹУЧАТИ** (mugire) i **бѹЧКА** (turba, Lärm, Tumult).

бѹКЧИНА, tuba, lat. *buccina*, spomenuta u „Prophetæ cum commentariis, duo codd. I. čod. saec. XV, II cod. chart. saec. XV, descriptus e cod. anni 1047.

бѹУЧАТИ, mugire, spomenuta u „Gregorius chronicon cod. membr. XIV. serb

бѹЧКА, turba: sic fortasse explicatur: **ѢТНЕ ЕГО ВЪ БѹУЧѢ ПЛАМЕНЬКѢ ЕДНА ВИДѢТИ** spomenuta u „Prologus cod. membr. saec. XIV serb. e russo factus, olim A. de Mihanović.

Po tom ne bi gosp. Daničić pravo rekao, držeći onu rieč bocom, koja je u pismu, što ga dadoše Dubrovčani hercegu Stefanu godine 1466: „**бѹУЧАТЬ ЕДАНЪ СЕРПЕНТИНЪ ИЗПРАВЛЕНИ ЗЛАТОМЪ, КОЕ ОУНИИ РАМКОТЬ**“, valja da je srl. buza, lagena¹ — već s toga ne, jer su u tom pismu sve stvari, koje je herceg Stefan Dubrovčanom predao za čuvanje, poredane po razredih, **бѹУЧАТЬ** pako stoji uz zlatni rog i uz organič srebrnimi cievmi², pa jer se i dan danas zmijoliko svinuti rog orkestrov zove *serpentin* i *serpent*³.

Truba bijaše, kako rekoh, poznata već najstarijim narodom. U Helena bijaše po Eustachiju šest raznih vrsti truba, koje sve zvaahu **σάλπιγγς**: 1. ravna ili argivska; 2. kriva ili egipatska; 3. galska ili

¹ Vidi Daničićev „Rječnik iz književnih starina srbskih“ II. 90.

² Vidi Miklošičev: „Monumenta Serbica etc.“ pag. 498.

³ „Serpent, talj. Serpente, franc. Serpente, Schlangenrohr, ein mit Leder überzogenes Blasinstrument aus Holz mit Mundstück.“ Julius Schubert: „Kleines musikal. Convers.-Lexicon.“

keltska s imenom *zōpvož*, koja da je bila rezka zvuka; 4. paffagon-ska; 5. medska i 6. tirenska. I ni stari narodi evropski osim Germana rabljahu trubu. Ime ovoga glasbala izvodi Miklošić iz Germanštine, Matzenauer pako iz romanštine. Ovaj piše: „Miklošić Fremdw. odvozuje z germ. — strněm. trumpá, trumba = tuba, srněm. trumbe id. Vyskýtuji se kromě toho skand. trumba = tympanum, stněm. trubári, srněm. trumbaece = tibicen, trumben = tuba canere, holland. tromp = tuba, buccina 2. proboscis 3. crembalum s neorganickým *p*, možna že z fr. = angl. trump = tuba, buccina; v řečech románských: vlask. tromva, dem. trombetta, fr. trompe, trompette = tuba — sřlat. trumba = buccina, fistula seu pars cava tormenti bellici; trumpa = buccinae species. — Jest velmi pochybné, zdali **Трѹба** trumba pochází z germ.; v germ. řečech jest to slovo rovně tak etymologický temné, jako ve slovan., a ve slovanských jest mnohem četněji zastoupeno. — Srov. lot. strump-is canna. Tvary, jako: slov. trombeta, trumbeta, trombenta, trobenta, chrv. trumbita, mrus. trombeta, trembita, srb. trumbeta a podobné jsou ovšem cizihu puvodu a sice románského¹.“

Obojim nazorom evo nekoliko primjetaba. Kao što nam kaže poviest, stari Germani ni ne poznavahu trube, nemogahu dakle ni imena joj imati, jer jedno jedino mjesto, koje je u rimskoj poviesti Grka Diona Kasija, (rodjen god. 155 poslije Isusa) gdje se spominje neka *tuba barbara*, ne kaže još izvjestno na Niemce².

Nu ako i dozvolimo, da se riečju „barbari“ razumievaju zbilja Germani, to ipak nije dovoljno samo jedno svjedočanstvo, da bismo trubu priznali germanskim narodnim glasbalom, t. j. takovim, koje bi Germani bili izumili ili donieli iz pradoma. Oni ga tek u Evropi upoznaše, te su uzeli ime *trumpa* ili *trumpa* od inoga nekoga naroda. Ovaj ni narod bio je po svoj prilici slavenski. Šafarik piše u Starožitnostih tom I. str. „Od drugoga do sednoga vieka po

¹ Vidi Ant. Matzenauer: „Cizí slova ve slovauských řečech“. V Brně. 1870.

² „Die Instrumente der alten Deutschen vorstätteten nichts anderes als Klappern, Rasseln, Klingeln, Klirren, Trommeln u. s. w. und ihre Musik war somit keine eigentliche Musik, sondern blos klingender Lärm und schallendes Getöse. Von dem Gebrauche der *Trompette* bei ihren Kriegen findet sich nur ein einziges Zeugniß bei Dio Cassius, der sagt: „Tubis utebantur peculiari suo modo barbaricis; his enim inflatio horridum bellicoque terrori convenientem sonum edebant.“ Vidi Forkel: „Allgem. Geschichte der Musik“ Vol. II. pag. 119—121.

Isusu nalazimo u Skandinava i Helena natucanja, po čem bi bili ondašnji Slovjeni obrazovanim narodom, mnogostručna znanja, pak imali čak i svoje pismo. U skandinavskih pričah su Wannu, Vindi (Vendi, Slovjeni) ljudi obrazovani. U Vanaheim t. j. u zemlju vindsku išli bi po nordijskih pričah skandinavski bogovi i junaci, da se nauče mudrosti. Od Vana uzeše Skandinavi nekoliko bogova, običaja i izraza, koji se tiču stvari kulturnih, n. p. torg (trg, ruski: torg = trgovina), serkr (sraka = indusium), pfluoc (pľuh, plug), *trumba* (trouba, truba), crosna, krusna (krzno) itd.“ Isto to potvrđuje i Litavština. Nesselmann ima u rječniku svom ove rieči, koje se tiču trube.

Trúba, das Krummhorn, das von Bast gewundene Horn der Kuhhirten (dakle naša trubjela).

Trubáte, dim. von trúba,

trúbau, trubjau, trubysu, trubyti, oder: trubiju, trubijau, trubisu, trubiti, das Horn blasen,

trubimas, trubijimas, das Blasen, z. B. karui, zum Kampf, trubytojis, trubininkas, trúbzaidis, der Hornbläser, der Hornist, isztrúbiju, ausblasen,

patrúbiju, etwas herblasen, ein Stück aufspielen,

sutrúbiju, zusammen blasen.

Trimittà, Trimittate, die Trompete: Lokys numirre mesk in trimitta, nun ist das Spiel aus,

trimi'téle, dim. v. trimittà,

trimittininkas, der Trompeter,

trimittoju, trimittojau, trimittaivað, trimittósu, trimittóti, die Trompete blasen,

patrimittóju, ein Stück aufblasen, aufspielen,

puttu, pucziau, puttau, pucziau, púsu, pústi, blasen, wehen, stürmen, z. B. pústi i truba, di Trompete blasen.

Svim Slovjennom rabi truba, što dokazuje, da su ju poznavali prije svoga razsula. Staroslovjenski zvaše se: **трѣба**, **тробѣа**, rus, **труба**, mlr. trombeta, trembita; polj. troba, čes. trúba, trouba, slovenski troba, bug. **тромабѣа**, hrv. i srb. truba, trubeja, trublja. trubjela, trubel, trubela, trubelka, trumbenta, trumbeta, trumbita, trumpá, trumpejta, tromba, trombeta, trobenta, trembika

Koli se često truba spominje u starih spisih, vidi se po ovom:

1. **вѣстрѣбѣти**, tuba canere, spomenjeno u „Monumenta linguae palaeoslavenico e codice suprasiensi edidit Fr. Miklošić. Est vero codex membr. saec. XI slovenicus.

26. **рожанъ**, cornuus: **тръба рожаниа**, *ibidem*.

27. **гласовникъ**, vocis: „**трьба гласовна**“. Vita Alexandri Magni cod. chart. saec. XVI. serb. olim A. de Mihanović.

28. **сирниа**, fistula: **трьба иже зокуеть се сирниа**, *ibidem*.

29. **гръбниа**, tuba canere. Menaeum cod. chart. saec. XVI russ. monasterii patrum Basilianorum Leopoli.

30. **сириниъ**, fistulae. Danielis vita et peregrinationes e duobus codd. I. saec. XVII bibliothecae publicae petropolitanae, II ex apographo musei Rumajncov. Vostokov.

31. **златоковалоую трьбуку**: *ibidem*.

32. **соуръниа**, fistula: „**поустише соурни и трьбные гласы**“; Typicon S. Sabbae cod. chart. anni 1619 russ. olim P. J. Šafarikii.

33. **гласенне**, vocis emissio, resonatio: **гласенне трьбно**, clamor, Vostokov. Slovarь cerkovno-slavjanskago jazyka. Sanktpeterburg. 1858—1861.

34. **трьбни**, tibia, *ibidem*.

35. **търъбети**, bombum edere. „**гласъ трьбы тоугниаше велии**“. Psalterium cum commentariis Theodoretii. Vostokov.

36. **трьбьета**, tuba: „**трьбьети дьховнии . . . скетомъ еншкьну**“. Monumenta serbica spectantia etc. Miklošič. Monachi monasterii Chilandar episcopum zagrabiensem Petrum Dimitrovič orant, ut se sublevet. anni 1618.

37. **трьбьеташь**, tubicen. „**Антонъ трьбьеташа**“. Pučić „Spomenici srbski.“

Ako pomislimo, da se truba u najstarijih slovjenskih spisih isto tako zvala kao i danas; da su Vani i Litvani sa Rimljani u slabom doticaju bili; da Rimljani ne kazivahu *tuba tubare* nego *tuba canere*, t. j. da nisu imali glagola za taj čin, dočim Slovjeni rabe *trubiti*, *potrubiti*, *кьстрьбити*, *sutrubiti*, *truboglasiti*, *буčiti*, *бушити*, *букати*, *пирити*, *тулити* itd., te da su Slovjeni *više* vrsti truba i trumbeta imali: to bi čovjek rekao, da nisu Slovjeni — kao što Matzenauer misli — primili trubu od Rimljana, a da je naš pjesnik Minčetić znao šta kaže, kad je nazvao svoju knjigu „Trublja slovinska“. (štampana god. 1665).

Iz navedenih rieči i citata, te iz onih rieči, koje se trube tiču, te su na kraju ove razprave dodane, moći ćeš još koješta izvadjati, što Slovjenom u prilog ide. Da ja to u potankosti izveo nisam, razlog je, što mislim, da nije probitačno ako jedan čovjek sve do kraja razglaba, jer inače bi — kao što Bismark veli — potomkom našim strašno dosadno bilo na ovome svijetu, da mi sve dovršimo.

Nu akoprem i želim da drugi na tom polju dalje rade, to ipak ne mogu da sasna mimoidem provençalske trobaire, koje sadanji Francezi zovu „troubadoure“ ili „trouverse“ a Talijani „trovatore“.

Po rieči Miklošičevoj (vidi citat iz Matzenauera) zvahu se trubari u staroj njemštini *trōbāri*, a u srednjoj *trumbaere*, koje se rieči slažu sa staroslovjenskom *трѣбар* i sa hrvatskom *trubar*.

U Eugena Pelletana „L' histoire du Paris“ čitamo, da je na onom mjestu, gdje je sada palača nadbiskupa parižkoga, bio podignut kamen u spomen pokolja 9000 bugarskih porodica, koje godine 631. utekoše u Bavarsku. Karlo Veliki i drugi franački vladari preselili su kroz više vjekova odporna njemačka i *slovjenska* plemena sa Labe i drugih krajina u Franačku, a na mjesto njih presadili germanska plemena. Da je to bivalo u velikih čoporih, dokazuje nam poviest tridesetgodišnje borbe Karlove sa Sasi. Preseljeni Slovjeni izgubiše za koje vrieme jezik svoj, nu ne tako lako obiçaje, kao što se to n. p. vidi i u napuljskih slovjenskih naseobinah. Pa baš kad je taj proces pofranceženja bio na domaku, eno se u Provençi pojavise trobairi.

Guirant Riguiet veli u svojoj pjesmi od god. 1275: „Zaisto mudri i učeni ljudi počeše jongleriju, da vještim glasbovanjem glasbali počaste i razvesele plemiće. Ovi primahu s prvine jongleure (ova je rieč od (jocus = igra), pa i dandanas (t. j. god. 1275) drže ih velikaši. Zatim se pojavise troubadouri (trobaire), da pjevaju velika djela i da slave plemiće, te da i njih na takova djela uzpale: jer tko ih ne vrši, zna ih ipak cieniti. Tako dakle poče jonglerija, a svaki plemić življaše veselo.“ A dalje veli: „Jongleuri se zvahu svi oni, kojim bijaše poezija i glasba zanatom, troubadouri pako svi, koji se bavljahu umjetničkom poezijom“. Galvani opisuje život siromašnijega putujućega troubadoura ovako: „Troubadour ne bijaše za veće blaže polovine godišnje kod kuće, već ili samotnim putnikom, ili praćen po jednom ili po više jongleura hodajući iz jednoga kraja u drugi, od dvora do dvora, posjećujući stare zaštitnike a nove si stičući, veseleći ine ljude, a sâm duša veselja, koja bi on svakuda stvarao — doista život pun časti i nplate, pun oduševljenja, očekivanja i zadovoljstva. Pred studeniju dobu godine vratio bi se kući, da žive od svoga dobitka, ili stičući si drugdje svoj kruh, a pripravljajuć uz to nove pjesme za bližnji, proljetni prihod, pa s toga i čeznući za proljećem“.

Koliko poznajem naše narodne glasbenike, to je život provençalskoga troubadoura sasna nalik životu naših guslara, tanburaša

ili gajdaša. Nu jer su ovi narodnom baštinom, značajnom oznakom, potrebnim društvenim članom Slovjena, pa to već i u najstarije doba bijahu, to se oni uzdržaše sve do dana današnjega, a ne kao u južnoj Francezkoj samo 200 godina, čega ne bi bilo, da Slovjeni umjeću svojih narodnih glasbenika i pjevača ne baštiniše od praotaca, već da joj se naučiše i primiše ju od inih naroda. Da je troubadourstvo bilo baštinom starolatinskog plemena Provence, to bi bilo od njega svakako bar negdanjih tragova; nu budući da toga nitko dokazati ne može, smatram početak troubadourstva primljenim i naučenim, koje bude i ostavljeno, čim je izgubilo čar novine ili pak čim je ikolik potres zamahnuo narodom Takovim potresom bješe rat na Albigenze, koji provencalsku poeziju u srcece rani tako, da se može reći, e je troubadourstvo god. 1290. sasma ugasnulo. — Koliko li je potresa do dna potreslo naš narod! pa njegovih guslari, gajdaši, tanburaši, trubari, svirači, njegovi pjevači, plesači i pjesnici jošte živu, a to može čovjek razumjeti, jer oni su baštinom praotaca, a troubadouri provencalski ne bjehu to.

Troubadouri i jongleuri rabljahu osim trube, gajda, surle (prestele), arfe, chiphonie (borije) psalteriona i *virole* i *guige*. Dr. Ambros hoće svakako, da se ima tim razumievati naše *vijalo* i naše *gege*, a mi se tomu možemo samo veseliti, jer se tim tek još bolje potvrđuje, da je glasba slovjenska vrlo velik zamašaj imala u glashi Provence.

Dr. Jagić zaključuje iz rieči Ermenrika Augiensis-a (pisca iz XI stoljeća): „Tu psalterium arripe puto non alicuius mimi ante ianuam stantis sed neque *selavi* saltantis“, da se u ono doba često vidjalo po Germaniji Slovina, koji uza svoj narodni instrumenat (možda i gusle) plesahu i pjevahu.¹

Nešto će vriediti valjda i to, da je oblik troubadourskih pjesama naličio našim narodnim kao jaje jajetu. Najstarije pjesme trobaire-a ne bijahu razdieljene u kitice; a u stih se gledalo više na kolikoću nego li na kakvoću slovaka. U Kannegieserovoj sbirci¹ nadjoh od 184 pjesama 48 spjevanih u desetercu, a sbrojivši razne stihovne mjere, nadmaši sve ine one pjesme, koje nisu spjevane u desetercu. Da prištedim čitateljem traženje, evo prvih stihova onih deset najstarijih pjesama, koje su pisane u desetercu.

1. „La sancta Trinità nos don parlar,“
2. „Quan la fuelha sobre l'arbre s'espan.“

¹ Vidi: „Rad jugoslav. akad.“ tom. 37, str. 56.

3. „Lo jorn qu'ie us vî, domna, primieramen.“
4. „Ja nuls hom pres non dira sa rason.“
5. „Era pus hyverns franh los brotz.“
6. „Ar ai gran joy quant remembri l' amor.“
7. „Rei glorios, verais lums e clardatez.“
8. „Bon' aventura don dieus als Pizas.“
9. „Quand qu'om trobes Florentis orgulhos.“
10. „Jeu m'escondisc, domna, que mal non mi er“.

Pripomenuti moram jošte i to, da medju najstarijimi trobairi ima takovih, kojih ime sjeća na slovjensko porijeklo. Ima tuj neki Rogitz, Faiditz, Blakatz, Rogier, Ribas, Arnaut Daniel, Arnaut od Marueil, Arnaut od Carcasses, Vidal, Pistoleta (Pišćalka), Perdigon (Perde), Miraval, Azemar¹ etc.

Što se tiče same rieči *trobair*, imamo primietiti, da joj je akuzativ glasio *trobador*, od čega se razvi francezka „troubadour“ Većina povjestnika izvode *trobair* od *trouver*, što ja ne mogu razumjeti, budući da ni jedan narod ni staroga ni novoga vieka ne prozva pjevanje nalaženjem (*trouver*). Pjesma bi se *pjevala* (singen dichten), tvorila (schaffen): ποιῆν = ΠΕΣΝΟΤΚΟΡῆν, ali ne iznalazila.

¹ Ovdje ne mogu da ne spomenem slavnoga nekoga glasbenika desetoga vieka, kojemu ime bijaše slovjensko, i to ime trubila u bućine t. j. tutila. „Eckehard piše u „De cantibus monasterii S. Galli“ (cap. II.): „Tutilo musicus, sicut et socii ejus, sed in omnium genere fidium et fistularum prac omnibus (nam et filios nobilium in loco ab abbate destinato fidibus edocuit) nuncius procul et prope solers. Tutilo, vir bonus atque utilis, lacertis ac membris valentissimus, expeditae vocis, caelandi ac pingendi peritus, fidibus et fistulis doctus, gravis ac serius pro tempore, alias joco festivus, adeo ut Carolus rex aliquando ei maledixerit; qui virum ejusmodi monachum fecisset.“ Citovano po Forkelu.

P. Anselm Schubinger piše u djelu „Die Sängerschule in St. Gallen“ (1858, pag. 59): *Tutilo* svojimi si tropami steče bezsmrtno ime u poviesti sredovječne glasbe. U 9. ho vieku hješe zavladao običaj liepimi dodateci k tekstu i melodiji povećavati crkveni piev misnikov, a osobito introitus najvećih blagdana, pa ih tim nekako ukrašati svećanim ruhom. Ovi dodateci bjehu dakle ono, što bi se zvalo tropami. Tutilo se ukazuje prvim poznatim glasbotvorcem ovih osebnjih napjeva . . . . . Tutilo nmrie 915. godine 27. travnja, ljubljen i obožavan kao monak, svećenik, učenjak i umjetnik. Kasnije prozvaše negdanju Katarininu kapelu Tutilovom, gdje je i pokopan.“

Ali poznamo još i druga slavna imena Slovjena, koja se odnose na ovo glasbalo, n. p. Prima Trubera, Bućinjola, Buša (stari dubrovački plemići) i t. d.

Ime *trobairre* potiče bez dvoumbe od *trube*, koju bi dvorski pjevači i poslanici a poslije i trobairi provencalski nosili obješenu o ramenu znakom svoje časti i službe, dočim obični glasbari (*jongleur*) ne bi smjeli bili nositi ovoga znaka¹. Takovi u južnu Francezku razpršeni slovjski *trobairi* latiše se u nevolji svojoj toga, da opievaju velikaše provencalske, pa ostaviše u baštinu pjesnički svoj dar djeci svojoj. Ova su dakako govorila bolje provencalski od svojih otaca, nu zadržavši posao i ime njihovo, nastala koncem jedanaestoga vieka provencalsko trobairstvo.

Dr. Jagić dokazuje u svojoj razpravi „Trubaduri i najstariji hrvatski lirici („Rad“ IX), da su stari dubrovački lirici, poimence Menčetić i Držić, oponosili provencalske popievke i oblikom i arondiranjem predmeta, te misli, da su oba ova stara hrvatska pjesnika svoje uzore uzeli u narodnoj talijanskoj poeziji, poput Danta i Petrarke. Jagić će zbilja pravo imati, budući da je Držić i Menčetić živio u doba, kada no je trubadurstvo odavna već bilo propalo, pa jer su Dubrovčani a s njimi i ini južni Slovjeni od Grka, Talijana i Niemaca dobili mnoge stvari, koje su u prvotnom obliku bile svojinom slovjskom². Kod razvića provencalske poezije i osnivanja posebnoga glasbenoga ceha ne pripade Slovjenom nikakova radnja, kao ni kod popravka gusala, sviraljka i stotine inih stvari, nu impuls ove poslije čisto zapadne institucije, čini mi se, da je potekao od Slovjena.

Hrvatske rieči koje se tiču dvojnica, dipala, sopela, roga i trube.

apkalo vidi *epkalo*.

burgija, der Handbohrer womit die Doppelflöte gebohrt wird.

buc, buč, der Klang, *sonus*: „zvon ima liep buč“. Miklošič.

bucanje, das Brüllen, Lärmen.

bucati, ertönen, *resonarc*. Stulli.

¹ Vuk piše u svom rječniku: „trubjela, pandurnica u Rudinama“, što znači, da je i trubjela kao što je i pandurnica instrument koji bi pandoroni (panduri) nosili.

² Znamo da je u devetom vieku a možda i prije bilo čuti slovjskih guslara po Germaniji. U 12. i 13. vieku dolazahu za tim opet njemački glasbari čak do Dubrovnika. Tadanjim piscem ne bijaše ni na kraj pameti, da su ovi glasbari kanoti novo izdanje slovjskih guslara, pa pisahu zato, da su nedavno bili u Dubrovniku ~~mmmmmm~~, a moguće je da su se Dubrovčani i tomu čudili, kako ovi špilmani nose svoje viole i guigi (vijala i gege) u nekim koveru ili koferu (kovčegu).

bucmast, bausbäckig, wie beim Blasen der Trompete.

buconja, der Brüller.

buča, eine Trompete aus Kürbiss, vidi: *jurgeta*.

bučanje, das Blasen, das Ertönen der Trompete.

bučica, eine kleine Kürbisstrompete.

bučilo, der Schallbecher der *buča*; der Brumbass. Filipović.

bučina, lat. buccina, eine grosse Trompete aus Kürbiss.

bučište, der Allarmplatz.

bučiti, in die Trompete stossen, sonst: lärmern.

bušiti, dasselbe was *bučiti*.

bušo (in Syrmien), dasselbe was *buča*.

БОУУУАИ, mugire. Miklošić.

БОУКСИИ, dasselbe was *bučina*. Miklošić.

ciev bučine, die Röhre der *bučina*.

ciev od trublje, die Trompetenröhre.

ТРЪНИНЕ ТРОУБИ, fistulae testaceae, eine Trompete aus Schindeln, Dauben.

dihavka, die Ausblas-Klappe.

ДИПАА pl. **ДИПЛИ**, fistula, die Bockpfeife, die Russpfeife.

diplar, der Diplemacher.

diplaš, der Diplebläser, der Bockpfeifer.

diple, *dipli*, vidi **ДИПАА**.

diplice, *dipličice*, eine kleine Bockpfeife; cornamusetta. Stulli.

dipliti, die Bockpfeife blasen.

dipljenje, das Blasen auf der *diple*.

dopuhati, ausblasen, aufhören zu blasen.

duganja, der Trompetenkürbiss, vidi: *jurgeta*.

dulac, vidi: *tulac*.

duvati, in's Horn blasen.

dvojka, *dvonjače*, vidi: *dvojnice*.

dvoklopan, zweiklappig.

dvojničar, der Verfertiger oder der Bläser der *dvojnice*.

dvojnice, die Doppelflöte, besser die Doppelklarinete, lat. tibia duplex: tibia sinistra et tibia dextra; vidi: *vidulica*.

dvosvir, ein Blasinstrument, Duo.

dvo trubljaj, das Doppelsignal der Trompete. Šulek.

epkalo, *apkalo*, die Klappe der Trompete.

glasnice, die Schall-Löcher der *dvojnice*.

glas trublje, der Trompetenton.

glava, der Kopf, das Hauptstück der *dvojnice*.

гласниче трюбно, das Trompetengeschmetter.

iztrubiti, austrompeten, zu Ende trompeten.

jednosvir, ein Blasinstrument-Solo.

jurgeta, (buča, duganja, krg, krga, pirgeta, susak, tikva) der Trompetenkürbiss.

karabe, die Spielröhre des sopelo und gajde.

kozarski rog, das Horn der Ziegenhirten.

kravarski rog, das Horn der Kuhhirten.

krilo, die Stürze des sopelo, vidi: *sopište*.

kruška, der untere Theil des Trompetenkürbisses, wörtl. die Birne.

krutulja, das Büffelhorn.

kutao, der Trichter der diple.

мѣнь сона, eine mit Blei eingelegte Oboe.

lovački rog, das Jagdhorn.

malo-sopelo, die Prim-Oboe.

naravni glasovi, Naturtöne.

neraztrubljeno, nicht verkündet durch die Trompete, nicht publik.

nuzglasovi, Nebentöne.

otrubiti, abblasen: „Kad se zov u erkvu prvi put otrubi“. Šulek.

paglasovi, Combinationstöne, Partialtöne.

pirenje, das Blasen in die Kürbistrompete.

pirgeta, der Trompetenkürbiss, vidi: *buča*, *bučina*.

piriti, die pirgeta blasen.

pisak, das Mundstück der Oboe.

pisnik, die Mundstückblättchen: „pisnik u pisku ono što je zarezano i malo razciepljeno te pišti.“ Vuk.

piščala, das Rohrpfefchen in der diple.

postava, *kapica*, das Aufsatzstück der Oboe.

potrubiti, ein wenig in die Trompete blasen.

priklopac, die Klappenfeder.

propuhati, durchblasen, zu Ende blasen.

psetance, Name des Zeigefingers der rechten Hand bei den diplaši.

puhač, der Bläser.

puhati, *puhnuti*, blasen: „u rog se puše“ (Kurelac), „trudnije je puhat neg' udarat“ (Daničić, poslovice.)

razpon, vidi: *zapirač*.

raztrubiti, *raztrubljivati*, austrompeten, lizitando verkaufen.

рогъ, lat. cornu, das Horn

rogaca, die Hornschnecke, vidi: *trubljača*,

rogast, vidi: *rogolik*.

- rogčac, rogšič*, ein kleines Horn, corneto corniculum. Stulli.
рогъ, das Horn, cornu.
rog noćnih stražara, das Horn der Nachtwächter.
rogoboran, hornerschallend.
rogoborčac, rogoborčič, buzzichello. Stulli.
rogobor, der Hörnerschall.
rogoborenje, das Erschallen der Hörner, l'untar colle cornu, de quadrupedibus cornibus armatis. Stulli.
rogodjelac, der Hornmacher, chi lavora le corna, cornuum opifex. Stulli.
rogolik, hornförmig.
rogonožac, che à i piedi di corno, o duce come il corno, cornipes. Stulli.
rogotrubiti, in's Horn stossen, blasen; cornare, sonare il corno, buccinare. Stulli.
rogotrubnik, rogotrubitelj, der Hornist, sonator di corno, cornicen. Stulli.
rogovac, das Hornerz.
rogulja, ein grosses Horn, vidi: *rožina*.
рожанъ, das Getön des Hornes, der Hornschall.
рожаньць, der Hornbläser, der Hornist.
рожаник, der Hornbläser.
roženje, das Blasen auf dem Horne.
rožina, rogulja, ein grosses Horn, die Zinke.
rožnica, ein kleines Horn, cornetta, buccina. Stulli.
rožničar, der Hornist, der Hornmacher, corniculus. Stulli.
rub kutala, der Kraterrand des Trichters bei der diplo.
rub sopišta, der Kraterrand der Stürze bei dem sopelo.
сирна, сиринъ, die Syrinx, eine griechische Trompete. Mikloš. Daničić.
сириницъ, сириницъ, fistulae. Miklošič.
sopac, sopač, sopec, sopivac, сонць, соньць, der Oboist, der Oboebläser.
сопаник, das Blasen auf der Oboe, sibili. Mikl.
sopelica, dim. v. *sopjelo*.
sopjelo, sopělo, sopela, sopilo, strsl. *сопль, сопслъ, сопель*, rus. *сопелъ*, malorus. polj *sopiłka*, lit. *сапёлка*, (ind. *свар*,) die Oboe.
sopenje, das Blasen auf der Oboe; vidi: *сопаник* i *sopljenje*.
sopilar, sopjetar, der Oboemacher, der Blasinstrument-Verfertiger.
sopjevajuć, blasend, che canta unitamente. Stulli.
sopjevati, in einem fort blasen, die Oboe spielen.

- sopište*, die Stürze der Oboe, vidi: *krilo*.
- sopiti*, сопти, сопати, die Oboe blasen, tibia canere, vidi: *sopsti*.
- sopljenje*, das Blasen auf der Oboe, vidi: *sopenje*.
- sopljiv*, schnaubender, blasender Laut, n. p. *sopljiv glas*, Schnaubelaut, Blaslaut.
- sopnik*, die Gebläsröhre der Oboe, das Röhrchen welches im Aufsatze steckt.
- sopot*, сопот, das Gebläse, canalis.
- sopsti*, сопсти, die Oboe blasen, tibia canere, vidi: *sopiti*, *sopjevati*, *sosti*, (*soti*).
- sopuh*, сопухъ, das Luftloch, das Stimmloch welches in die Stürze der Oboe gebohrt ist.
- sosti*, vidi: *sopsti*. Miklošić.
- surla*, strsl. соуръла, rus. сурна, polj. surma, lit. surma, turs. zamr, zurna, eine kleine Art Oboe mit sehr schrillen Tone: „dobro surla, bolje bubanj, a najbolje nevjesta“. (Daničić „Poslovice“).
- соуръла**, vidi: *surla*.
- surlače*, das Pfeifenmaul.
- surlar*, der Oboemacher, der Oboebläser.
- surlica*, dim. v. *surla*.
- surlikati*, pfeifen, die Oboe ein wenig blasen.
- surliti*, die Oboe blasen.
- susak*, vidi: *jurgeta*.
- sutrubač*, der Mit-Trompeter, der Second-Trompeter.
- sutrubiti*, mit blasen die Trompete, secundiren.
- taroro*, tororo, luž. srb. taragav, tarakava, magj. tárogató, die grosse Oboe.
- tikva*, der Trompetenkürbiss, vidi: *jurgeta*.
- tornjić*, das Thurmhorn, Buccinum turratum.
- torokanje*, das Blasen auf der grossen Oboe, die Blaserei, das Gebläse, sonst: der Lärm.
- torokati*, die Oboe blasen, sonst: lärmern. „šta toročes?“ (Kurelac.)
- tororaš*, der Oboist, der Oboebläser.
- tororo*, vidi: *taroro*.
- trobenta*, *trombeta*, *tronbenta*, *tromba*, dasselbe was *truba*.
- trobentaš*, der Trompeter.
- trobenije*, das Trompeten.
- троуба гласовъна**, die tönende Trompete.
- троуба рожанъна**, die Trompeten-Geschmetter.
- trti u rog*, in's Horn stossen.

тръторъ, der Hornschall, sonus. Mikl.

truba, trublja, strsl. трѣбл, трѣбл, rus. труба, malorus. trombeta, trembita, polj. troba, čes. trúba, trauba, bug. тромбѣнка, sloven.

troba, lit. trúba, lat. tuba, die Trompete, vidi: *trobenta, trumbenta*.
truba bojna, die Feldtrompete, Kriegstrompete.

trubac, trubac̄, trubljac̄, der Trompeter, der Trompetenbläser, vidi: *trubar, trubitelj, trubljaš, trumbetaš*.

truba morska, die Trompetenschnecke, die Seetrompete, vidi: *trubljača*.

truban, трѣбунъ, trompetenartig, Trompeten- (im Zusammenhange), lat. tubae.

truban̄j, trubnja, das Trompetengetön.

trubar, trublar, der Trompeter, der Trompetenmacher, vidi: *trubac*.

trubesa, trompetenartiger Lärm.

trubetina, vidi: *trumbetina*.

trubica, trubjica, eine kleine Trompete.

trubilo, die weite Oeffnung der Trompete, der Schallbecher,

trubitelj, der Trompeter; vidi: *trubac, trubar*.

trubiti, трѣбити, trompeten, tuba canere.

trubiti na izkup, zum Rufe blasen. Šulek.

trubiti na polazak, zum Abzuge blasen. Šulek.

trubiti na uzburu, Lärm blasen, Allarm blasen. Šulek.

trubiti na uzmak, Retraite blasen, zum Rückzug blasen. Šulek.

trubljalo, vidi: *trubjela*.

trubjela, eine grössere Art Trompete aus Baumrinde gewunden, das Alpenhorn, das Krummhorn.

trublja, vidi: *truba*.

trubljača, das Tritonshorn, die Seetrompete, Posaunenschnecke, Muscheltrompete; vidi: *truba morska i rogača*.

trubljaj, das Trompetensignal. Šulek.

trublarnica, die Trompetenfabrik.

trubljarstvo, das Trompetenwesen, die Trompeterzunft, der Trompeter-Chor.

trubljarst, trompetenartig.

trubljaš, der Trompeter, vidi: *trubac, trubar, trubnik, trubitelj, trumbetaš*.

trubljavina, der Trompetenschall.

trubljenje, трѣблениѣ, трѣблениѣ, das Trompeten.

trubna, die Lippe, der Lippenansatz bei der Trompete, embouchure.

trubnik, der Trompeter, vidi: *trubac, trubar*.

- trubnja*, der Tusch, der Trompetenstoss, der Anruf im Kriege.
trubnjak, das Mundstück der Trompete, sonst der Maulkorb.
trubnuće, trombate. Daničić.
truboglasiti, mittelst Trompete verkünden.
trumbeta, *trumbenta*, *trumbita*, *trumpa*, *trumpejta*, die Trompete,
 v. *truba*, *trobenta*.
trumbetaš, ТРОУМЬБЕТАШЬ, der Trompeter, vidi: *trobentaš*, *trubar*,
trubac, *trubnik*, *trubitelj*, *trubljaš*.
trumbetina, aug. von *trumbeta*, eine Riesentrompete.
tulac, *tuljac*, *tuljak*, das Mundstück der Trompete; vidi: *trubnjak*.
tuljenje, das Gejodel auf der Trompete, ein müssiges Daherblasen.
tuliti, nachlässig etwas daherblasen.
tutanj, *tutnjava*, das Dröhnen (der Trompete).
tutnjilo, der Schalbecher der bučina, vidi: *bučilo*.
tutnjiti, ТАТНЬИТИ, erdröhnen, bombum edere. Mikl.
uduhnuti, ausblasen, hineinblasen.
uzbućati, *uzbućiti*, Lärm machen, allarmiren.
 ВЪСТРАБЪИТИ, ВЪСТРАБЪИТИ, austrompeten, vidi: *iztrubiti*, *raztrubiti*.
vidulica, *vijulica*, (u hrvatskom Primorju), die Doppelklarinetten, vidi:
dvojka, *dvojnice*.
vrtline, die Grifflöcher der dvojnice.
velo-sopelo, die Second-Oboe, die grosse Oboe.
zaglavak, der Kern der Doppelflöte.
zaječi truba, die Trompete erschallt.
zapirač, *razponac*, die Sperre die in der Stürze des sopelo steckt.
zapuh, der Ansatz, die Windwehe, das Hineinblasen.
zapuhati, anfangen zu blasen, ansetzen.
zarog, die Hornspitze.
zatrubiti, in die Trompete stossen, anfangen zu blasen.
zatutnjiti, erdröhnen.
zjalo, die Oeffnung, der Kraterand der Trompete.